

Låt dem få se skönheten

En textanalys av Karolina Widerströms syn på sexualitet

Jasmine Waara

Handledare: Lena Lennerhed

Abstract

The purpose of this essay is to analyze the view on sexuality held by Sweden's first woman doctor Karolina Widerström, by using ideologycritical textanalysis on the written scriptures of dr. Widerström that focus on sexualpolitics. In doing this I use the theory of speech by Foucault. In this study I focus on Widerström's scriptures, what she wrote about, how she wrote about it but also what she couldn't write due to the historical context and how omission can still speak of power. I mean that Widerström intentionally tried to write about immoral subjects in a moral way and that her sexualpolitic scriptures give a rare expression of a positive view on sexuality, which is even clearer in comparison with Elizabeth Blackwell, another woman doctor and gynaecologist active in USA. By examining the threats and ideals in their works I come to the conclusion that Widerström's view on sexuality as beautiful, natural and positive is very different from Blackwell's point of view.

Keywords: Karolina Widerström, woman doctor, sexuality, urge, morals

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att undersöka och analysera Sveriges första kvinnliga läkare Karolina Widerströms syn på sexualitet, genom att tillämpa ideologikritisk textanalys på Widerströms sexualpolitiska skrifter och utgå från Foucaults teori om talet. Fokus ligger på Widerströms skrifter, vad hon skrev om, hur hon skrev om det men även vad hon inte kunde skriva om pga. den historiska kontext hon levde och verkade i och hur det ändå kan finnas tal om makt i tystnad. Jag menar att Widerström medvetet försökte skriva om osedliga ämnen på ett sedligt sätt och att hennes sexualpolitiska skrifter ger uttryck för en ovanligt positiv syn på sexualitet, vilket framgår än tydligare i jämförelse med Elizabeth Blackwell, även hon kvinnlig läkare och gynekolog verksam i USA. Genom att undersöka de hotbilder och idealbilder som framstår i deras verk, kommer jag till slutsatsen att Widerströms syn på sexualiteten som vacker, naturlig och positiv klart skiljer sig från Blackwells.

Nyckelord: Karolina Widerström, kvinnlig läkare, sexualitet, drift, sedlighet

Innehållsförteckning

1. Inledning	s 4
2. Syfte	s 4
3. Frågeställning	s 4
4. Metod	s 5
5. Källpresentation	s 8
6. Avgränsning	s 9
7. Tidigare forskning	s 9
8. Teoretiska utgångspunkter	s 13
9. Personpresentation	s 14
10. Undersökning och analys	s 16
10.1 Ord och ordval	s 16
10.2 Sexualitet och drift	s 17
10.3 Sedlighet och sedlighetsdebatt	s 19
10.4 Sexualupplysning, detta grannlaga ämne	s 20
10.5 Reglementeringsfrågan	s 24
10.6 Widerström om abort och preventivmedel	s 27
10.7 Sexualitet enligt Widerström, ond eller god?	s 28
10.8 Det onämnbare	s 28
11. Elizabeth Blackwell	s 31
11.1 Drift, förnuft och självbehärskning	s 33
11.2 Skillnader och likheter	s 33
12. Sammanfattning och kommentar	s 35
13. Epilog	s 37
14. Förslag till framtida forskning	s 38
15. Källor och referenser	s 39

1. Inledning

Ty ännu har icke inträffat att kvinnan icke genomfört det som hon verkligen velat.

Karolina Widerström (Widerström 1905a s 40)

När jag först skulle välja uppsatsämne hade jag inte en tanke på att skriva om Sveriges första kvinnliga läkare Karolina Widerström, men när ämnet föreslogs av min handledare med motivationen att det inte skrivits så mycket om henne tidigare, så var jag fast. Frestad över att få skriva om något 'nytt', så var det inte utan viss besvikelse som jag upptäckte att det trots allt visst hade skrivits en hel del om denna historiska person. Med inspirationen på sparlåga masade jag mig ändå iväg till Kungliga Biblioteket, där jag snabbt kunde konstatera att inte mycket av det som skrivits om henne var av kritisk karaktär, och vips så var arbetet utstakat och inspirationen tillbaka.

2. Syfte

Som Sveriges första kvinnliga läkare och en så pass viktig förgrundsgestalt och synnerligen aktiv medlem inom den svenska kvinnorörelsen så anser jag att Widerströms uppfattning om sexualitet är av genusvetenskapligt intresse. Särskilt med tanke på att kvinnorörelsen påverkat den sexualpolitiska debatten i Sverige. Intressant ur ett genusperspektiv är också hur hon förhöll sig till könen, om hon särskilt fokuserade på flickor/kvinnor eller pojkar/män.

Syftet med min undersökning är att genom textanalys blottlägga och undersöka läkaren och gynekologen Karolina Widerströms syn på sexualitet genom att analysera hennes skrifter och föredrag med sexualpolitisk anknytning. Jag är intresserad av hur hon såg på sexualitet, hur hon skrev om den men också vad hon inte skrev eller kunde skriva pga. den historiska kontext hon levde och verkade i. Genom att undersöka och analysera de ord och begrepp som Widerström använder så har fokus kommit att ligga på ordens betydelse och vilka sexualpolitiska uppfattningar som döljer sig i hennes skrifter.

3. Frågeställning

Hur såg Karolina Widerström på sexualiteten? Och vad innebär det som begrepp? Jag har valt att undersöka på vilket sätt Widerström skrev om ämnet. Poängterar hon det positiva eller det negativa? Skilde sig hennes uppfattning från samtidens, och på vilka ord använde hon när hon skrev om sexualitet i sina böcker? Hur framställdes hennes sexualsyn, vilka idéer och

uppfattningar framträder i hennes verk? Hur resonerar hon kring det sexuella ämnet? Är sexualiteten ond eller god enligt Widerström? Hur ser hotbilden ut? Finns någon idealbild av den goda sexualiteten? Hur formuleras den? Hade hon någon normerande uppfattning om sexualitet? Jag undrar hur hon skrev om sexualitet när själva ämnet var skambelagt. Vilka ord använde hon när hon skrev om sexualitet? Vilka ord kunde hon inte använda? Intressant är också att sätta Widerströms uppfattning om sexualitet i relation till sin historiska kontext, där en jämförelse mellan Widerströms syn på sexualitet och den amerikanska läkaren Elizabeth Blackwells syn på detsamma kan ge en bra bild av detta just för att båda var gynekologer och, på var sitt håll, de 'första' kvinnliga läkarna i sina respektive hemländer.

4. Metod

Jag har valt att använda mig av kritisk textanalys, eller ideologikritisk analys som det också kallas, i mitt arbete. Textanalys upplever jag som självklart eftersom allt mitt material är textbaserat; det består främst av skrifter, men även nedtecknade tal. Ideologikritisk analys används för att undersöka texters funktion socialt och ideologiskt (Hellspång 2001 s 132) Men att använda sig av kritisk analys ska inte uppfattas som att forskaren är ute efter att peka ut texten som falsk, skriver retorikprofessor Lennart Hellspång, snarare går det ut på att bli medveten om och att upptäcka de saker som är så självklara att de inte märks, att visa på tendenser i texten (Hellspång 2001 s 132) och lyfta fram signalord och ord med laddade konnotationer (Hellspång 2001 s 135). Vad gäller fokus på signalord och deras betydelse så har jag använt mig av både *Nordisk Familjebok* från 1917 och *Svenska Akademiens Ordbok* från 1969 för att undvika betydelseförskjutning. Jag tycker att det finns ett behov av en kritisk granskning av Widerströms skrifter eftersom jag inte kan se att det gjorts förr, vilket som sagt inte ska förväxlas med att jag är ute efter att kritisera hennes arbete eller livsgärning. Ett av de skäl till att jag uppskattar ideologikritiken som metod är att den inte glömmer bort textens granskare, det gäller alltså för mig som forskare att inte bara analysera mitt material, utan att också till viss del analysera min analys genom att vara tydlig med var jag själv står ideologiskt, hur min roll som genusvetenskaplig forskare kan påverka analysen (Hellspång 2001 s 139).

Eftersom så många olika författare har skrivit fragmentariskt om Widerström så har det känts relevant att värdera författarna bakom texterna. Alla av dem är inte forskare, och det tycker jag är viktigt att ha i bakhuvudet när man läser deras texter. Viktigt är därför att kunna skilja på forskning och övrigt skrivet om henne. Med tanke på Widerströms anmärkningsvärda engagemang och deltagande i den svenska kvinnorörelsen och allt vad hon åstadkommit politiskt

så är det fullt förståeligt att mycket av det som skrivits om henne varit väldigt idealiserande, men samtidigt så har där funnits viss brist i källkritik. Jag har främst fokuserat på källtexterna, dvs. det Widerström själv skrivit/sagt, inte på hennes person. Det är alltså det källmaterial som står närmast källan själv som jag värderar högst. Vad gäller information om personen Widerström, så har jag dock fått förlita mig på andrahandsuppgifter om henne eftersom hon brände sina dagböcker och andra tillhörigheter innan hon dog (Andreen 1988 s 82).

I mångt och mycket har jag under arbetets gång kommit att känna mig som något av en detektiv som lägger pussel, och här har textanalysen kommit väl till pass. Statsvetarna Göran Bergström och Kristina Boréus menar att texter alltid tolkas, och så även de tolkade resultat forskaren får fram (Bergström & Boréus 2000 s 23-24). Någon absolut objektiv forskning finns alltså inte. Detta har varit en utmaning. Det är svårt att ifrågasätta sina egna resultat och sin egen roll men jag tror ändå att det har gjort uppsatsen bättre än vad den annars skulle ha varit. Annars har textanalysen varit ett bra verktyg att dissekera Widerströms egna texter med. Även om hon skrivit om väldigt mycket som berört sexualdebatten under 1900-talets början, så har detta gjorts ganska fragmentariskt och ämnen som prostitution, sexualpedagogik och kärlek blandas hejvilt, gömt under en titel som snarare ger sken av att enbart handla om veneriska sjukdomar. Mitt arbete har därför också till stor del bestått i huvudbry över hur dessa i varandra insnärjda ämnen bäst kan spaltas upp och indelas tematiskt, utan att dess textmässiga sammanhang går förlorat. Att forska är på många sätt att lägga pussel och lösa gåtor. Åtskilligt med tid har därför också måst viga åt ordens betydelse. Att identifiera och tolka de ord och möjliga omskrivningar som Widerström använde sig av, vilka jag tolkar som en slags kodord, har varit stor del av detektivarbetet. Vad jag här kallar för kodord (eller nyckelord, om man så vill) ska inte förväxlas med vad Hellspong definierar som signalord, som snarare är ”/.../uttryck som är typiska för en viss grupp eller ideologi/...”(Hellspong 2001 s 134). Det är alltså inte signalorden jag kommer att lyfta fram, utan det är kodorden som jag förklarar och fokuserar på. Trots att ordet sexualitet finns i tiden, så används det inte av Widerström som istället föredrar ord som ”det sexuella”, ”sexuallivet” och ”detta grannliga ämne” vilket komplicerat analysen. Vidare behandlar hon i dessa skrifter olika sexuella ämnen 'huller om buller', vilket man kan tolka som att det på denna tid inte fanns några tydliga gränser mellan dessa ämnen, de ansågs hänga samman. För ordens skull har jag valt att också tillämpa viss begreppshistoria, där antologin *Trygghet och äventyr, om begreppshistoria* red. av Bo Lindberg, kommit väl till pass. I den skriver Mats Persson att begreppshistoria fungerat som en kompletterande metod i undersökningar (Persson 2005 s 59) och det är just så jag använt den här.

I boken *Tolkning och reflektion* av Mats Alvesson och Kaj Sköldberg skriver författarna att det inte finns några rena fakta, eftersom dessa alltid är framtolkade av forskaren (Alvesson & Sköldberg 1994 s 130). Den här undersökningen handlar inte om fakta eller sanning, dvs. om det Widerström skrivit är 'sant' eller inte, utan går snarare ut på att lyfta fram vad hon själv faktiskt skrivit, snarare än att yvas över hennes politiska framgångar. Det är lätt hänt att, som en del författare gjort, förlora sig i Widerström som person så till den grad att den kritiska blicken gentemot hennes verk tappas bort. Sådant idealiserande är förståeligt, men ingen forskning gagnas av en svartvit bild av historiska personers skrifter och arbete. Snarare tror jag att den bästa forskningen är den som befinner sig i gråzonen, lyfter fram motsättningar och paradoxer och förmår se både det 'prisade' och det 'risade' eller sådant som tidigare kanske rent av blivit förbigånget.

I min jakt efter litteratur om Widerström under uppsatsens tillkomst hade jag turen att få kännedom om och möjlighet att delta i ett seminarium om Karolina Widerström som arrangerades av Kvinnliga akademikers förening och Kvinnliga läkares förening. Det hette *Modiga kvinnor och kloka män i kampen mot prostitutionen – Karolina Widerström 150 år* och hölls just till minne av Widerström den 9 december 2006 (hennes födelsedag är 10 december) kl 13.00 i Läkaresällskapets lokal i centrala Stockholm. Talare var bl a idéhistorikern Ulrika Nilsson och ekonomhistorikern Yvonne Svanström. En del av vad som sades har jag valt att ta med i uppsatsen och använda som referens, eftersom det har direkt anknytning till ämnet och några av talarna dessutom är författare till en del av den referenslitteratur jag använder mig av.

Under sitt anförande på seminariet förklarade Nilsson att hon under föredragets gång valt att hänvisa till Karolina Widerström med enbart hennes förnamn, eftersom hon i sitt historiska arbete upplevt sig ha kommit henne ganska nära (Seminarium, *Modiga kvinnor och kloka män i kampen mot prostitutionen*). Jag uppfattar det som väldigt symptomatiskt, liknande uppfattningar går att urskilja i nästan all litteratur som skrivits om Karolina Widerström (även om de inte enbart använder hennes förnamn). Därför har jag valt att göra tvärtom; i den här undersökningen av Widerströms skrivna verk och föredrag med sexualpolitisk anknytning använder jag i huvudsak hennes efternamn, detta för att försöka distansera mig från upplevelsen av att analysera någon jag 'känner' och hyser höga tankar om. Det möjliggör en mer kritisk hållning.

Jag vill också göra läsaren uppmärksam på varför citaten ser ut som de gör i uppsatsen. Med tanke på kontext så är det viktigt att citera korrekt och inte 'stympta' citaten utan låta dem stå i sin helhet, men eftersom Widerströms sätt att skriva inbegriper väldigt långa meningar (som ibland sträcker sig över en halv sida) med åtskilliga kommatecken i varje mening, så har jag valt att stycka upp dessa och enbart ta med de delar av en mening som känns relevant som citat. Jag har försökt göra detta så varsamt som möjligt, så att kontexten och avsikten i citatets ord inte gått förlorad.

Vad gäller mina egna ord så vore det fåfängt att tro att alla texter jag läst författade på gammaldags svenska inte påverkat min ton i texten och mitt sätt att skriva. Jag har försökt att rensa bort det mesta av dessa ord när jag hittat dem, men ber om överseende för de förrymda gammalsvenska ord och stavningar som högst troligen ändå smugit sig in i textens alla vinklar och vrår.

5. Källpresentation

Karolina Widerström verkade i en tid då sexualupplysningslitteraturen ökade, men trots detta så är det svårt att veta hur många som faktiskt läste hennes skrifter. I *Ett bidrag till heterosexualitetens historia* skriver idéhistorikern Pia Laskar bl a om svenskarnas läsvanor av 1800-talets sexhandböcker. Även om jag inte anser att Widerströms skrifter tillhör den kategorin så tror jag ändå att de kan säga något om vilka som läste hennes alster. En stor del av svenskarna var läskunniga, men läsvanorna var väldigt annorlunda jämfört med idag. Högläsning var vanligast, och då lästes främst familjelitteratur, dvs. ”/.../ texter som gynnade och stärkte den borgerliga familjens intressen och gemenskap/.../ (Laskar 2005 s 334). Med tanke på att tal om sexuella ting, särskilt inför barn, var kontroversiellt så anser jag det föga troligt att Widerströms sexualpolitiska verk överhuvudtaget lästes inför familjen i någon större utsträckning. Vidare menar Laskar att läsvanor också var en klassfråga, de som hade tid och råd att läsa var medelklassen (Laskar 2005 s 335), och troligen var det också dem som var Widerströms skrifers målgrupp, även om hennes sexualpolitiska förslag även involverade övriga klasser.

De skrifter och föredrag av Karolina Widerström som jag analyserat i denna uppsats publicerades mellan 1901-1932. En del av dem kom ut i flera upplagor, vilket tyder på att de lästes av ganska många människor, och därför troligen också påverkade dessa. Skrifterna Karolina Widerström författat har hon skrivit i egenskap av läkare. De skrifter och föredrag jag läst av henne är som sagt i regel väldigt tunna, på ca 8-15 sidor, men sitt omfång till trots så har dessa sidor oerhört mycket att erbjuda; förutom information om allehanda sexualrelaterade

ämnen så menar jag att de framförallt kan informera oss om Widerströms egen sexualsyn som lyser igenom hennes formuleringar på i stort sett varje sida. Skrifterna är skrivna i informerande syfte, men också med förhoppningen om att förändra könsens okontrollerade sexuella beteende i en mer sedlig och hälsosam riktning. Jag menar att Widerströms sexualsyn är av genusvetenskapligt intresse eftersom hon var en tongivande förgrundsgestalt inom den svenska kvinnliga läkarkåren, men också för att hon var såpass politiskt aktiv inom den svenska kvinnorörelsen, bl a inom dräkthereformen, kampen för kvinnliga läkares rättigheter, kvinnors rätt till utbildning och arbete mm.

6. Avgränsning

Fokus i undersökningen ligger på material av Widerström själv, främst skrifter men även föredrag. Detta är dock inte allt som finns att tillgå; viss brevkorrespondens och Stadshusets arkiv (Widerström var medlem av Stockholms stadsfullmäktige 1912-1915 (Andreen 1988 s 68)) hade mer att erbjuda, men på grund av tid- och utrymmesbrist så har jag medvetet valt att begränsa mig till att mest fokusera på det av Widerströms utgivna material som behandlar sexualpolitik. Någon vidare begränsning inom ramen för hennes egna verk, utöver att fokus kommit att ligga på de verk som har mest sexualpolitiskt innehåll, har jag inte bedömt som nödvändig. Med tanke på hur vilt skilda sexuella ämnen ofta dolts bakom helt andra titlar så har jag snarare satt i system att läsa precis allt jag kunnat komma över av henne, även sådana titlar som kan verka irrelevanta för undersökningen. Jag har alltså läst först och sållat sedan så fokus har därför 'naturligt' kommit att ligga på de titlar som har mest att bidra med vad gäller Widerströms sexualsyn, även om nästan alla skrifter bidrar med något. De skrifter som enbart bidrar med marginell information har jag därför valt bort, annars skulle uppsatsen bli väldigt lång och oöverskådlig. Vad menar jag då med sexualpolitiskt innehåll? I mitt fall avser jag allt som kan tänkas röra synen på sexualitet och sexualpolitik.

7. Tidigare forskning

Generellt så beskrivs Widerström som pionjär, förebild och en allmänt fantastisk människa av de olika författare som behandlat henne och hennes politiska engagemang. Hennes namn florerar tämligen flitigt i allehanda historisk genusvetenskaplig litteratur som behandlar sekelskiftet i Sverige, där hennes engagemang och breda aktivism ofta behandlas med några få ord eller meningar, inte mer. Ett antal böcker med historiska personporträtt har visat sig ha med ett kapitel eller en sektion om just Karolina Widerström, men dessa har visat sig vara av föga kritisk analytisk karaktär. Flertalet av dessa böcker har dessutom baserats på Andrea Andréens levnadsteckning av Widerström, vilket jag anser vara en väldigt partisk redogörelse, snarare en

slags vänbiografi än vetenskaplig forskning med tanke på att Widerström var Andréens lärare och goda vän. Däremot kan en bok som Andreens bidra med viktiga data eftersom hon var samtida med Widerström själv. Därmed befinner jag mig på relativt obruten mark rent forskningsmässigt, då jag inte undersöker Widerström som person eller vad hon åstadkom rent politiskt, utan analyserar de sexualpolitiska uppfattningar som speglas i hennes verk.

För att kunna göra detta tar jag avstamp ifrån den sexualhistoriska forskning som behandlat slutet av 1800-talet och 1900-talets början. Idéhistorikern Ulrika Nilsson behandlar ämnet gynekologi och dess framväxt i Sverige kring sekelskiftet och synen på kvinnan som radikalt annorlunda än mannen i böckerna *Kampen om kvinnan: professionalisering och konstruktioner av kön i svensk gynekologi 1860-1925* och *Det heta könet, gynekologin i Sverige kring förra sekelskiftet*. Yvonne Svanström är ekonom-historiker och hennes bok *Policing public women* behandlar synen på prostituerade kvinnor och hur dessa kontrollerades av ordningsmakten i Sverige kring 1812-1880. Dessa böcker är för mig av historiskt-kontextuellt intresse eftersom de hjälper mig att måla en bakgrundsbild av de samhälleliga omständigheter som Widerström under sin aktiva tid hade att förhålla sig till. Också historikern Anna Jansdotters *Ansikte mot ansikte* handlar om prostituerade och samhällets syn på dessa kring den tidsperiod som är av intresse för min uppsats, även om hennes fokus främst handlar om hur kristna borgerliga kvinnor ville rädda de prostituerade så finns här information att hämta för att förstå och kunna sätta Widerströms texter i ett större sammanhang. Av samma anledning använder jag mig av Hjördis Levins bok *Masken uti rosen*, vars fokus på preventivmedelsdebatten under 1880-1910 behandlar en period då Widerström publicerade många skrifter i relation till detta ämne. Även idéhistorikern Pia Laskars *Ett bidrag till heterosexualitetens historia, kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800-1920* är intressant för min undersökning, eftersom hon tar upp en stor del av den period då Widerström författade sina skrifter och dessutom fokuserar på sexualhandbokslitteratur. Laskar belyser ett fåtal av Widerströms verk, främst den kända *Kvinnohygien*, där hon poängterar Widerströms medicinskt sakliga språk och detaljrikedom (Laskar, 2005 s 207-210). Vidare lyfter hon också delvis fram Widerströms politiska gärningar och förhållningssätt gentemot bl a trafficking (Ibid 416-417).

När jag först påbörjade mitt arbete med uppsatsen fick jag intrycket av att det inte hade skrivits särskilt mycket om Widerström, trots hennes politiska aktivitet både som läkare, författare och stadsfullmäktige i stadshuset. Till viss del visade det sig att jag hade fel i detta antagande, exempel på detta är Magnus Ullmans *Kvinnliga pionjärer verksamma i Sverige*, Gunilla

Lindbergs *Starka kvinnor som fört Sverige framåt* och *I Karolina Widerströms fotspår* av Sveriges kvinnliga läkares förening. Advokaten Ullman sammanfattar Widerströms liv och gärning i ett kapitel i sin bok från 2004, och har enbart med andras beskrivningar om Widerström från nekrologer och tal vid hennes begravning, dvs. uttalanden som i sin blotta genre är idealiserande och lovordande. Bl a beskrivs hon som person som kvinnlig, intelligent, modig, aktiv, gästfri och osjälvisk (Ullman 2004 s135 & 147-148), och i en patients skildring i Fredrika Bremer Förbundets tidskrift *Dagny* som han också valt att ta med så ges beskrivningen av Widerström nästan en religiös anstrykning;

Heder emellertid åt den intelligenta och värdiga kvinna som i vårt land lagt grundstenen till sitt köns oavhängighetstempel på det vetenskapliga området och slagit in på en väg som leder till hälsa och lycka för lidande medsystrar och till sann tillfredsställelse för henne själv. (Ullman 2004 s 135-136)

Många av de uttalanden om Widerström som Ullman tagit med i sin bok är förvisso intressanta, men ensidigheten i hyllandet av denna person anser jag är problematisk. Här finns heller ingen analys av Widerströms arbete, snarare en sammanfattning, vilket inte kan anses vara kvalitativ forskning. Journalisten Gunilla Lindbergs bok från 2005 om starka kvinnor har också ett eget kapitel om Widerström, och även denna författare faller i samma idealiserande fälla. Här beskrivs Widerström som stark, empatisk, engagerad, en banbrytare, föregångskvinna, sparsam, arbetsam, metodisk och hälsomedveten, spänstig, slank och viljestark (Lindberg, G. 2005 s 72, 74-76) Den största skillnaden mellan de båda författarna är att Lindberg har med den historiska kontexten och främst har med citat från Widerström själv, snarare än från människor i hennes närhet som Ullman valt att göra. Båda böckernas del om Widerström är tyvärr främst sammanfattande, forskningsanalyserna lyser med sin frånvaro. Detsamma kan, förvånande nog, sägas om Ingrid Sjöbergs artikel om Widerström i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* från 1980. KVT är ju annars känd just för sitt analytiska grepp, men av detta syns mycket lite i Sjöbergs sätt att beskriva Widerström, som snarast kan liknas vid ett referat av hennes yrkesverksamma liv. Hon hyllas som en av våra förmödrar (med ”våra” avses förmodligen kvinnorörelsen), en föregångskvinna med social vidsyn (*Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1980:4 s 71). I slutet av artikeln fastslår Sjöberg att förutsättningen till Widerströms framgång var att hon aldrig gifte sig, men utvecklar tyvärr inte detta resonemang utförligare än så.

En av de få författare som faktiskt förhållit sig något kritisk till Widerström överhuvudtaget och lyft fram något annat än enbart hyllningar av henne är idéhistorikern Ulrika Nilsson. Både i

Kampen om kvinnan och *Det heta könet* beskrivs hur en vän till Widerströms far, en viss reglementsläkare Fritz Netzler, skildrar Karolina Widerström som grundligt bortskämd, övermodig och självcentrerad i sin barndom, en bild han inte direkt modifierar till det bättre i takt med att hon växer upp och arbetar som läkare då han beskriver henne som en pengahungrig charlatan (Nilsson 2003 s 286 & 2005 s 266-267). När jag först läste detta kunde jag inte dra något annat än en lättnadens suck; även om den beskrivningen verkar stämma dåligt in på den person som framträder i alla andras utsagor om henne, så måste jag erkänna att det var befriande att få läsa något om Widerström som inte färgats av ren och skär beundran. Denna utsaga tolkar Nilsson som uttryck för det motstånd som fanns då mot kvinnliga läkare, avfärdar denna beskrivning av Widerströms person som icke trolig och lyfter fram andras fina omdömen om henne som mer trovärdiga. Min lättnad till trots, är jag böjd att instämma. Tyvärr är även Nilssons sätt att skriva om Widerström främst av sammanfattande karaktär även om hon i övrigt i boken bl a bjuder på en rik kontextskildring av dåtidens syn på kvinnliga läkare.

Den mest intressanta och användbara beskrivningen av Widerström finns i den historiska antologin *Förbjuden frukt på kunskapens träd* från 2004 red. av Britt Marie Fridh-Haneson och Ingegerd Haglund. I den skriver Lena Hammarberg som är fil dr. i pedagogik ett kapitel om Widerström, och här erbjuds äntligen en mer nyanserad bild av henne. Tyvärr beskrivs hon även i denna text enbart i positiva ordalag; som blid, modig, djärv, ädel mm (Hammarberg 2004 s107) men till skillnad från övriga författare som skrivit om Widerström på detta sätt så är Hammarbergs artikel full av analyserande frågor och innehar även ett genusperspektiv. Samma text av Hammarberg om Widerström återfinns i *Kvinnoliv kring sekelskiftet 1900* red. av Boel Englund under titeln ”Karolina Widerström, ett hot mot den manliga dominansen?”. Hon undersöker bl a vad som förde Widerström till den position hon hade och vad som styrde hennes engagemang. ”Hade Karolina helt enkelt förstått att inta ett manligt yrkes bastioner utan att ifrågasätta kraven på ett kvinnligt uppträdande och därmed lyckats bli accepterad?” frågar sig Hammarberg inledningsvis retoriskt. Svaret på orsaken till Widerströms stora framgång enligt Hammarberg kan sammanfattas som en kombination av starka familjeband, manliga engagerade och uppmuntrande beskyddare i form av fadern och läraren Branting, den samtida samhällsutvecklingen, hennes klasstillhörighet, det faktum att hon aldrig gifte sig och inte minst hennes egen begåvning och sociala styrka. (Hammarberg 2001 s123-124 & 126), vilket jag själv instämmer i, särskilt maktaspekten tycker jag är intressant för jag har mycket svårt att tro att Widerström skulle ha kunnat nå så långt som hon gjorde utan att ha män på sin sida, både i barndomen och senare även i sitt politiska arbete. Huruvida Widerström faktiskt var ett hot mot

den manliga dominansen eller inte förefaller Hammarberg inte ha något entydigt svar på, eftersom hon å ena sidan uppfattar Widerström som en försvarare för den könskomplementära kvinnosynen, men å andra sidan också tillhörde förnyarna eftersom hon bl a krävde kvinnlig rösträtt och ifrågasatte manliga privilegier (Hammarberg 2001 s 46). Tyvärr har även Hammarberg fallit i 'förnamnsfällan' men i övrigt är artikeln både intressant och tankeväckande och därför har jag anledning att återkomma till den senare i undersökningen.

8. Teoretiska utgångspunkter

Eftersom en del av den här undersökningen går ut på att både uppmärksamma vad Widerström skrev och inte skrev om sexualitet, så känns valet av Foucaults teori om talet kring sexualitet givet. I första bandet av hans kända verk *Sexualitetens historia, viljan att veta* behandlar han relationerna mellan makten och talet om könet, och kopplingen mellan vetenskapen och sexualiteten och makten. Enligt Foucault så är det på 1700-talet som könet blir en angelägenhet för myndigheterna, då det bedöms och administreras (Foucault 2002 *Viljan att veta*, s 49). Könspolitiken reglerar könslivet genom hur det talas om det, man analyserar giftasålder, nativitetsprocess, utomäktenskapliga födslar, preventiva åtgärder mm (Ibid s 50). Det traditionella sättet att försöka reglera könslivet menar han var genom moraliskt och religiöst förmaningstal, (Ibid s 51) en tradition som jag anser att även Widerström använde sig av i de av hennes skrifter som behandlar sedlighet och sexualitet. Hon tillhör ju den läkarvetenskap som Foucault menar arbetat för att väcka talet om könet (Ibid s 54).

Men vilken makt kan Widerström sägas ha? Förvisso vägde hennes yrkestitel tungt, men inom den medicinska världen var hon ändå en kvinna bland män. Hennes skrifter riktar sig både till läkare och vanliga människor, med fokus på kvinnor och kvinnokroppen. Men hur ska man förstå hennes bruk av ord och begrepp? Och kan bristen på användningen och eventuellt undvikandet av andra ord säga oss något? Jag utgår från Foucault i avseendet att det även i tystnad/brist på ord finns tal om makt och sexualitet, tystnaden om vissa ämnen är talande. Ett exempel på detta är avsaknaden i användandet av ordet sexualitet i Widerströms skrifter. Foucault behandlar även till viss del hur ordet sexualitet som begrepp är föränderligt över tid, vilket också gäller lagens förhållande till det sexuella (Foucault, 2002 *Njutningarnas bruk*) som också är relevant för min analys.

9. Personpresentation

Skälet till att jag valt att ha med en kortare presentation av Karolina Widerström som person i denna uppsats, är av två skäl. För det första så anser jag att det är viktigt för sammanhangets skull; att den historiska kontexten tas med anses av många vara en självklarhet, lika självklart anser jag det är att ta med Widerströms person. Jag tror att både den historiska kontexten och personpresentationen kan fungera som pusselbitar för varandra, som tillsammans ger en bättre helhetsbild. För att bättre förstå och sätta sig in i bilden av denna tidsperiod och denna människas syn på sexualpolitiska ämnen, så tror jag att ett kortare personporträtt kan komplettera och levandegöra historien för läsaren. Jag tar också med presentationen av pedagogiska skäl; att kunna göra sig en personlig, mänsklig bild av det namn man läser om hjälper till att förmänskliga det tidigare 'stumma' namnet, att göra namnet till mer än bara bokstäver. Möjligen kan detta också sätta Widerströms handlingar i ett nytt ljus men också resultera i frågor och eftertanke från läsarens sida kring varför hon agerat som hon gjort.

Den bok som de flesta författare hänvisar till när de skriver om Widerström är läkaren Andrea Andreens *Karolina Widerström, en levnadsteckning* som hon sammanställde för hundraårsminnet av Widerströms födelse 1956 (Andreen 1988). Enligt denna bok föddes Karolina Widerström den 10 december 1856 i Helsingborg och dog 1949. Under sina 93 år i livet hann hon åstadkomma en hel del för den svenska kvinnorörelsen, listan på alla de föreningar hon engagerat sig i är lång och det är svårt att inte bli imponerad av hennes aktivism. Hennes far hade flera examen, bl a som badaremästare, veterinärläkare, i militär och pedagogisk gymnastik (Andreen 1988 s 13 & 15). Hans många utbildningar är väl beskrivna, mindre är skrivet om Karolina Widerströms mor som troligen var hemmafru. Hon var deras enda barn. Familjen var av medelklass, men hade det under vissa perioder ont om pengar. Med hjälp av lån kunde Karolina Widerström studera, och arbetade som gymnastiklärare för att få pengarna att räcka till. Andreen nämner också att Widerström halvsprang till skolan istället för att åka buss (Ibid s 19). Det framgår också att fadern spenderade mycket tid med sin dotter, ville lära henne rida, läste högt för henne i skogen, vilket gör att jag drar slutsatsen att hon var en 'pappas flicka' eftersom mycket lite skrivits om hennes mor (Ibid s 14). Widerström studerade bl a på Gymnastiska centralinstitutet och Karolinska Institutet i Stockholm. Som vuxen bodde hon tillsammans med sin mor och livskamraten Maria Aspman som var rektor. Under sin livstid kom Widerström att göra en rejäl klassresa; från ett relativt knapert medelklassliv i Skåne till välbärgad övre medelklass i Stockholm. Widerström hade eget sommarhus, en stor lägenhet och egen blomstrande läkarpraktik.

Dr Widerström beskrevs av en viss Syster Sarah som en ”/.../ mild och älsklig liten dam” som ibland kunde brusa upp men ganska snabbt lugnade sig igen (Ibid s 15). I ett brev till Widerström uttrycker den kända pedagogen Ellen Key sin beundran för henne och beskriver henne med dessa ord:

Hur enkelt stilla och kvinnligt du fyllt din 'manliga' gärning. Det är nog det betydelsefullaste du gjort för kvinnosaken att du givit föredömet av denna äkta kvinnlighet; att du gjort Sveriges första kvinnliga läkare liktydig med en stilla, god, ädel personlighet. (Andreen, 1988 s 19).

Att som kvinna utbilda sig till gynekolog under denna tid kan inte ha varit helt oproblematiskt. Gynekologin formades som en manlig arena; enbart män kunde utbilda sig till läkare och eftersom den inkluderade komplicerade kirurgiska ingrepp hade den starka manliga konnotationer. Enligt Nilsson så kan inte gynekologin beskrivas som en kvinnlig disciplin eftersom den inte utövades av kvinnor (till en början) och att värden som associerades med kvinnor inte förknippades med professionalitet (Nilsson 2003 s 365). Också Karolinska Institutet där läkarna utbildades beskrivs av Nilsson som en manlig miljö där aggressiv konkurrens och strikta hierarkier rådde (Nilsson 2005 s 237), ett exempel på hur särpräglat manligt definierat läkaryrket definierades som var att också kvinnliga läkare kunde tituleras med ”herr doktorn” (Ibid s 322). När sedan även kvinnor fick rätten till högre utbildning kom detta dock att till viss del förändras, nu var det de kvinnliga läkarna som i egenskap av sitt kön ansågs passa särskilt bra till vissa delar av läkaryrket som hade med omvårdnad att göra. Andra områden, som exempelvis kastration och behandling av könssjukdomar framställdes som mer olämpliga för kvinnor (Ibid s 57). Nyfikenheten på kvinnliga läkare var stor redan innan någon kvinna i Sverige innehade titeln enligt Nilsson, och hänvisar till ett antal notiser i dåtidens fackpress. Intressant nog framhövdes de utländska kvinnliga läkarnas kvinnlighet, både privat och i yrkesliv, vilket Nilsson menar var en strävan att skildra dem på ett positivt sätt i relation till de bildade klassernas rådande kvinnoideal, vilket var ovanligt (Heta könet, s 58). Detta verkar även ha gällt för kvinnliga läkare i Sverige, bl a Hildegard Björck, den första kvinna som började studera till läkare (men aldrig fullföljde sina studier) beskrevs som ”söt och begåvad” (Ibid s 59). Även om jag inte hittat liknande skildringar av Widerströms utseende, så är det tydligt att också hon av många uppfattades som i första hand kvinna, och i andra hand läkare eftersom så många fokuserar på hennes fysiska utseende. Dessutom verkar hon varit eller åtminstone ha framställt sig väldigt kvinnligt, åtminstone om man får tro samtida kvinnors beskrivningar av henne.

Widerström var mycket politiskt aktiv under sitt liv, bl a engagerade hon sig som sekreterare och initiativtagare till dräktreformföreningen, hon var aktiv i grundandet av Föreningen Frisinnande Kvinnor i Sverige, var ordförande i Akademiskt bildade kvinnors förening, ledamot i stadsfullmäktige för det Frisinnade partiet, arbetade för kvinnliga läkares rättigheter och mycket mer. Många var de kvinnliga nyckelpersoner i svensk kvinnorörelse som Karolina Widerström arbetade tillsammans med politiskt, bl a Ellen Key, Alma Sundquist, Ada Nilsson, Andrea Andreen, Elin Wägner, Emilia Fogelklou Norlind mfl. Vill man läsa mer om Widerströms kvinnopolitiska gärning och kontexten kring denna så rekommenderas Ulla Manns bok *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884-1921*.

10. Undersökning och analys

10.1 Ord och ordval

Precis som Lindberg skriver så börjar begreppshistoriska studier med ordet (Lindberg, B. 2005 s 9). Eftersom detta är en textanalys är en fokusering på ord och ordval en viktig del av undersökningen; för att förstå vad som avses måste vi först förstå ordens betydelse, vilket inte är fullt så okomplicerat som man kan tro eftersom många av de ord Widerström använder sig av inte längre är aktuella i svenska språket. Idag talar vi inte om sexualitet och sex som "kroppsliga lifsyttningar" (Widerström 1903), men samtidigt så är det ofrånkomligt att jag är en produkt av min tid som skriver för samtida läsare och därmed finns ett behov av att 'översätta' dessa ord och diskutera och beskriva dem med nutida ord. Detta är naturligtvis inte riskfritt, möjligheten till betydelseförskjutning är högst påtaglig när ett ord rycks ur sin historiska kontext för att förklaras med ord från en annan tid. För att i möjligaste mån undvika otidsenliga förklaringar har jag därför valt att kort beskriva ordens kontext och betydelser innan jag analyserar dem med mina egna ord.

I Widerströms skrifter används många olika ord för vad som kan verka vara samma sak. Ibland är de också det, men inte alltid. Särskilt vissa nyckelord, som "naturdrift" (Widerström 1903 s 595), "könsliv" (Widerström 1915 s 7) "hälsolära" (Widerström 1905b s 4), "sexualpedagogik" (Widerström 1915 s 6), "sexuell hygien" (Widerström 1907), "sedlighet" (Widerström 1903) "veneriska sjukdomar" (Widerström 1905a s 6) kan behöva förklaras och 'avkodas' och förtjänar att lyftas fram, förklaras och sättas i sitt sammanhang för att kunna problematiseras. Lindberg menar att ord har begreppshistoriska förklaringar. De är föränderliga eftersom de inte alltid har funnits, deras innebörd förändras och de kan ha tillkommit i sammanhang som inte

nödvändigtvis har med deras nuvarande betydelse att göra. (Lindberg, B. 2005 s 7) Även om jag inte ämnar göra någon djupdykning i bakgrunden till Widerströms många nyckelord så tycker jag ändå att en kortare förklaring om ordens och begreppens innebörd är på sin plats, just för att undvika potentiell betydelseförskjutning.

10.2 Sexualitet och drift

Sexualdriften enligt Widerström var god och naturlig, men samtidigt framstår den i hennes skrifter också som något som individen måste vara på sin vakt mot och kontrollera. I *Varningsord till unga kvinnor* skriver hon bl a om att det är nödvändigt att läsarna lär sig ”./härskas öfver sina sinnliga drifter, så att de icke leda henne in på vägar, dit hon i sitt innersta icke vill.” (Widerström 1905c s 7). Även om driften i sig inte var negativ, så kunde den alltså leda till negativa konsekvenser för kvinnorna, men också för samhället i stort. När Widerström skriver om drift, så använder hon flera olika ord för detta; könsdrift, naturdrift, sexualdrift mm. Betyder de samma sak? Enligt *Svenska Akademiens Ordbok* betyder ordet sexualdrift samma sak som könsdrift (Svenska Akademiens Ordbok 1969 s 2064), och sexualitet innebär ”företeelser sammanhängande med könsliv, könsdrift /.../” (Ibid s 2068). *Nordisk Familjebok* från 1917 ger en liknande förklaring, där förklaras sexualitet som könslighet och könslif (<http://runeberg.org/nfce/0136.html>). Foucault menar att sexualitet som begrepp förändras över tid, och det började användas så som vi uppfattar det idag först på 1800-talet, det fanns alltså i tiden när Widerström författade sina skrifter. Tänkandet och uppfattningarna kring vad som är sexuellt och tillåtet sexuellt är föränderligt, detsamma gäller för lagen som kringgärdar detta (Foucault, *Njutningarnas bruk* s 31). Ord ändrar alltså betydelse, och det gör även att sätten att beskriva något gör det. Jag menar att man skulle kunna tolka användandet av dessa olika ord som omskrivningar som Widerström av taktiska sedlighetskäl använde sig av för att undvika att använda ordet sexualitet, även om det många gånger är just det hon avser. Så långt, allt väl. Mer problematiskt blir det med betydelsen av ordet 'naturligt'. Enligt Widerström så är alltså det önskvärda kontroll, att individerna är herre över sina drifter istället för att vara dess slav. (Widerström 1907 s 3) Liknande tankegångar finns hos Widerström redan 1903, då hon i ett föredrag påpekar vikten av att följa andra lagar än naturdrifterna. (Widerström 1903 s 595) Men vad menas egentligen med ordet natur? Ordet i sig är inte oproblemiskt, det kan användas lite hur som helst i många olika syften. Men bara för att något anges som naturligt, innebär det inte nödvändigtvis att det är något bra, exempel på detta är bl a sjukdomar, naturkatastrofer mm. Visst är de naturliga i meningen att de är av naturen, del av naturen, naturliga så till vida att de finns där 'av sig själva', detta utan att vi nödvändigtvis upplever de som något positivt. Slår man

på ordet naturlig i *Svenska Akademiens Ordbok* så får man upp flera sidor av potentiella betydelser (SAO s 234-245). Min uppfattning av hur Widerström använder sig av ordet naturlig i sina skrifter är att hon då avser naturligt som detsamma som något positivt och självklart, till skillnad från vederstyggliga gestaltningar av människans kroppsliga lifsytringar vilket hon i *Skolan och sedlighetsrörelsen* kallar för onatur och misstag (Widerström 1903 s 595). I denna skrift förhåller hon sig tydligt till hur det är ställt med den sexuella sedligheten, vilket hon definierar som illa, och hur det borde vara istället; kontrollerat och sedesamt. Därmed finns en tydligt normerande och uppfostrande önskan i hennes argumentation. Sexualiteten, och då avses den utomäktenskapliga, framstår som klart problematisk. Sexualitet är inte något dåligt i sig, även om den i sin okontrollerade form kan ge upphov till många negativa konsekvenser, som exempelvis könssjukdomar och prostitution vilket drabbar kvinnorna (både prostituerade kvinnor och äkta makor) hårdare än männen. Även om Widerström inte ansåg mäns drift som starkare eller mer okontrollerbar än kvinnornas (Widerström 1932 s 36), så uppfattar jag ändå att kvinnor utmålas som mäns sexuella offer i Widerströms argumentation mot bl a prostitution. Denna argumentation om prostitution och utomäktenskaplig sexualitet hör starkt samman med sedlighetsdebatten kring preventivmedel, som jag återkommer till längre fram.

Jag uppfattar alltså inte att Widerström gör någon skillnad på kvinnors och mäns drift, utan den finns hos båda könen även om kvinnorna drabbas hårdast av männens driftsutlevelse, bl a pga. deras ekonomiska och politiska underläge. Sexualiteten i sig är alltså inte främst kvinnlig eller manlig utan finns hos alla (även barn) men detta hindrar inte att Widerström ändå ansåg att det fanns skillnader mellan könen. Hammarberg skriver om Widerström att ”Hon kom dock själv som vuxen att personifiera och i sina skrifter och föreläsningar förorda en könskomplementär kvinnoyn, en syn som stämmer väl med Fredrika Bremers och Ellen Keys tankar om könets inneboende olikhet” (Hammarberg 2004 s 127). Även om jag instämmer i Hammarbergs könskomplementära analys så vill jag ändå poängtera att Widerström samtidigt tycks ha sett mer till likheterna än till skillnaderna mellan könen i avseende på sexualdrift och hur denna skulle kontrolleras. Jag menar att Widerström förordar en kontrollerad sexualitet, där nyckelordet är självbehärskning för båda könen utom äktenskapet.

Trots att skriften *Varningsord till unga kvinnor* som titeln anger mycket riktigt riktar sig till just kvinnor, så fann jag ändå anledning att stanna upp och reflektera i min läsning över just subjektformuleringarna hon använder sig av. På flera ställen används nämligen könsneutrala uttryck som ”individerna” och ”personer”(Widerström 1905c s 3), snarare än den strikta bekönade

formen ”hon” eller ”kvinnan” som man skulle kunna förvänta sig med tanke på skriftens titel. Möjligen kan detta tolkas som att Widerström hoppades att fler än kvinnor skulle läsa skriften, eller att den sedlighet som förespråkas inte enbart var riktad till det kvinnliga könet.

10.3 Sedlighet och sedlighetsdebatt

I många av sina skrifter förhöll sig Widerström till sedlighet, men vad innebär det? Begreppet började användas i början på 1700-talet, och enligt ordboken så har ordet sedlighet har starka konnotationer till moral; ”en folkgrupps förhållande till moralen, stundom liktydigt med kyskhet” (SAO 1969, s 1600) och då främst med avseende på sexualmoral. Intressant nog så ansågs inte moral enbart vara något av kyrklig karaktär, utan ansågs också delvis vara en fråga för läkarvetenskapen, vars ansvar det var att rädda samhället från omoraliska sjukdomar (Svanström 2000 s 235).

I antologin *Seklernas sex* skriver historikern Hjördis Levin om sexualdebatten i Sverige under perioden 1880-1936, där nymalthusianismen till stor del kom att präglade sedlighetsdebatten. Nymalthusianismens teorier uppkom 1820 som en reaktion gentemot engelsmannen Robert Malthus befolkningslära. Han var nationalekonom och hans idé gick ut på att avhållsamhet och uppskjutna äktenskap var det bästa moraliska alternativet för att hålla nere befolkningsökningen (Levin 1997 s 205). Nymalthusianerna förordade istället användandet av preventivmedel (Levin 1994 s 38), vilket under denna tid ansågs vara omoraliskt att använda. Den svenska nationalekonomen Knut Wicksell hävdade under ett föredrag i Uppsala 1880 att sexuell avhållsamhet var skadligt vilket motiverade användandet av preventivmedel eftersom Sverige hotades av överbefolkning. Föredragets förslag var mycket kontroversiellt eftersom han utmanade både den politiska auktoritetens hållning i frågan och kvinno- och sedlighetsrörelsens syn på hur problemet med könssjukdomar och prostitution bäst skulle hanteras (Levin 1997 s 205). Kvinnorörelsen menade att nymalthusianernas preventivmedelsförslag snarare uppmuntrade till njutningslystnad och ansvarslöshet skriver Levin, vilket inte skulle underlätta kvinnans frigörelse (Ibid s 206). 1910 höll en annan agitator, Hinke Bergegren, ett kontroversiellt föredrag om preventivmedel som hette Kärlek utan barn. Att det resulterade i fängelsestraff för Bergegren och en lag som förbjöd agitation för preventivmedel tycker jag visar på hur laddat detta ämne var (Levin 1994 s 15 och http://sv.wikipedia.org/wiki/Hinke_Bergegren). Sedlighetsdebatten är alltså tätt sammanlänkad med preventivmedelsdebatten. Även om den borgerliga kvinnorörelsen inte helt tog avstånd från preventivmedel, vilket ansågs vara berättigat i undantagsfall, så propagerade rörelsen för lagen

som förbjöd preventivmedelspropaganda. När läkarna väl tog sig an preventivfrågan så var det enligt Levin främst av rashygieniska skäl, inte av intresse för nymalthusianismen (Levin 1997 s 208). Widerström tillhörde dock en av de läkare som skrev på en protestlista mot förbudet av preventivmedelspropaganda.

1903 höll Widerström föredraget *Skolan och sedlighetsrörelsen* vid det allmänna folkskolläraryremötet i Stockholm. Det handlade till stor del om hygien och etik; eftersom skolan hade makt hade den också ett ansvar i sin uppfostrarroll menade hon. Både sedlighetsrörelsen och nykterhetsrörelsen lyfts fram som något positivt vars budskap skolan därför borde sprida. Särskilt behovet av att sprida normer för "naturdriften" påpekas:

Dessa normer måste å ena sidan ge full uppskattning åt fortplantningsdriftens styrka och betydelse; å andra sidan måste de stå i samklang med de kraf, som ställas af människans högre andliga jag/.../ att bedöma och bestämma sina handlingar, och med förmåga, ja, behof att lyda äfven högre lagar än naturdrifterna. (Widerström 1903 s 595)

Detta tolkar jag som att Widerström retoriskt menar att osedlighet var något onaturligt. Driften beskrivs som naturlig, en stark naturkraft, medan osedligheten är dess motsats eftersom människan har fler behov än att blint lyda naturdriften, dvs. har behov av sedlighet. Intressant är att Widerström varken i *Skolan och sedlighetsrörelsen* från 1903 eller *Varningsord till unga kvinnor* från 1905 tar upp ämnet preventivmedel, vilket öppnar för tolkningen att boten gentemot könssjukdomar, prostitution och oönskade graviditeter var sedligheten, dvs. en ökad moral hos befolkningen. Men om sedlighet samtidigt var naturligt så kan man fråga sig varför den då behövde hjälp på traven? Att naturen i Widerströms skrifter både representerar sedligheten och driften kan uppfattas som paradoxalt, men även om ordet naturligt används med viss ambivalens så anser jag inte att detta är den enda möjliga tolkningen, eftersom Widerström själv såg både drift och sedlighet som något i grunden positivt.

10.4 Sexualupplysning, detta grannliga ämne (Widerström 1905b s 7)

Under titeln *Den sexualpedagogiska frågan* behandlar Widerström ämnet sexualupplysning i skolan, vilket hon menar borde ges åt ungdomar som nått en viss mognad för att hindra spridningen av smittsamma könssjukdomar, vilket var ett av sin tids stora samhällsproblem. Även om själva ordet sexualupplysning inte används i texten eftersom det inte fanns som begrepp ännu i denna tid, så anser jag att är det tydligt att det är detta som avses. Enligt *Svenska*

Akademins Ordbok betyder ordet sexualupplysning ”upplysning i sexuella frågor” och började användas först ca 1940 (SAO 1969 s 2067). Exakt vilka/vad dessa sexuella frågor inbegrep specificeras dock inte. Innan dess gick sexualupplysning under benämningen hälsolära och var en liten del av biologiundervisningen, för att sedan kallas sexualhygien, vilket innebar ”hygien med avseende på könsorgan och könsliv, sexuell hygien (Ibid s 2065).

Det var ända från början ett känsligt och laddat ämne i Sverige, att tala med unga om sexualitet var kontroversiellt (Lennerhed 1995 s 8). I *Sexuality education in schools, the swedish debate in a historical perspective* skriver Lena Lennerhed att sexualundervisningen startade i Sverige runt 1897 när Widerström höll kurser i sexualhygien för flickor i övre tonåren (Ibid s 7). De första som fick denna undervisning var alltså flickor som fick den i förebyggande syfte för att bättre kunna skydda sig, eftersom den utbredda föreställningen vid denna tid var att flickor inte hade någon sexualdrift att tala om och därför så hotade inte undervisningen att väcka någon okontrollerbar lust (Ibid s 7). Många var för sexualundervisning för flickor eftersom man trodde att det skulle minska spridningen av könssjukdomar, men riktigt vilken form undervisningen skulle ha var svårare att enas om, vissa förordade att det främst var riskerna med sexuallivet läras ut, dvs. fokus skulle ligga på könssjukdomar, andra menade att för att detta skulle låta sig göras så måste elever ändå få grundläggande kunskap om könslivet (Ibid s 8). Widerström undervisade om fortplantning, anatomi och fysiologi och menade att sexualundervisning som var genomförd på ett bra sätt skulle vara såväl fostrande som förebyggande (Lennerhed 2002 s 19). Men sexualupplysning skulle inte enbart bedrivas för att hindra spridningen av könssjukdomar, utan Widerström menade att denna kunskap om fortplantningsorganen ändå behövdes ”/.../på grund af sin egen stora vikt/.../ äfven om något sådant som veneriska sjukdomar aldrig funnes till.” (Widerström 1902 s 4)

Karolina Widerström brukar ofta kallas för pionjär inom området sexuell upplysning i Sverige, vilket hon också var. I det tryckta föredraget *Uppfostran och sexuell hygien* från 1907 menar hon att all hygien är förebyggande, och avfärdar påståendet att barn som får kunskap om ”fortplantningsläran” skulle få sexuella lustkänslor av det (Widerström 1907 s 7). Intressant nog så uppfattade inte Widerström intresse för fortplantning som något osedligt, utan menade att det var helt naturligt, eftersom ”Alstringen är målet; alla de faktorer, som samverka till detta, äro blott medel, de sexuella lustkänslorna äro ett av dessa.” (Ibid s 7-8) Och just för att intresset för ämnet var så naturligt, så ansåg hon att det borde avdramatiseras och snarare ses som en del av den personliga hälsovården (Ibid s 11). För läkaren Widerström var upplysning om könslivet

främst en medicinsk-hygienisk fråga, men i *Den sexualpedagogiska frågan* sammanfattar Widerström fortplantning som ”/.../de förnimmelser och upplevelser – åtrå och begär, njutning och plågor, sällhet och kval/.../” (Ibid s 9) vilket jag tolkar som att hennes uppfattning om sex sträckte sig bortom samlagets fysiska praktik, hon inbegriper även känslolivet. Vidare menar Widerström att sexualupplysning ligger i samhällets intresse och varnar för könssjukdomarnas ”faror”, eftersom de hotar hela samhällets byggstenar, dvs. individ, familj och samhälle. Försummas sexualpedagogiken, så kan det få negativa följder menar hon; barnen får istället kunskapen från olämpliga källor vilket kan vara skadligt för deras moraliska utveckling, och ”/.../ istället för att i det sexuella se något naturligt, rent och upphöjt, lära de sig betrakta detta såsom något hemlighetsfullt och skamligt.” (Widerström 1915 s 5-6). Argumentationen förde hon både i avseende på medicinsk hälsa och i avseende på moralen, vilket enligt Widerström till viss del var beroende av varandra.

För att ämnet inte skulle uppfattas som osedligt i hennes skrifter, så är min uppfattning att hon när hon skrev om denna upplysning försökte använda sig av så svävande ord som möjligt, att i så stor utsträckning som möjligt skriva *om* ämnet, utan att alltför mycket *benämna* ämnet vid namn. I *Uppfostran och sexuell hygien* används ex ordet ”fortplantningslära” och ”fortplantningslivet” (Widerström 1907 s 7) flera gånger, som för att i möjligaste mån undvika de ord som börjar på 'sex'. Eller så används kort och gott ordet ”ämnet” (Ibid s 11) i samma syfte. Fortplantningslära betyder enligt SAO ”läran om fortplantning”, och fortplantningsdrift är detsamma som könsdrift, parningsdrift (SAO 1969 s 1204). Det verkar också som att orden används i just samma betydelser i Widerströms skrifter, och trots att detta alltså inbegrep information om just könsorgan och hur dessa fungerade så kan ordvalet ha fungerat avdramatiserande gentemot ämnets innehåll, vilket jag också tror var Widerströms avsikt. Liknande tankar om sexuallivet som något främst av medicinsk karaktär, fast formulerade i andra ord, kan man också hitta hos Widerström 1901 i det tryckta föredraget *Om utsträckningen af ämnet hälsolära vid våra flickskolor*. Istället för att benämna ämnet för sexualhygien kallas det alltså först för hälsolära. Hon kritiserar att det inte finns nämns något om fortplantningsorganen i ämnets befintliga läroböcker, och menar att orsaken till detta beror på att ”Så besudlat har det blifvit, detta område af det mänskliga lifvet, att vi blygas för dess blotta tillvaro.”(Widerström 1901, s 3). Istället borde människorna se det som något vackert, menade Widerström, eftersom Guds mening inte kan ha varit att människorna skulle skämmas. ”Och om vi /.../betrakta detta område af människolifvet, så skola vi upptäcka, huru mycken skönhet det innesluter, ja huru det egentligen till hela sin natur är *vackert*, och vi skola fröjdas i stället för att bedröfvas åt detta områdes stora

betydelse.” (Widerströms kursivering) (Ibid s 3). Att fortplantningen är något vackert använder alltså Widerström som motivering till varför de unga ska ha tillgång till denna information, och varför vuxna inte ska skämmas för att tala med dem om det. De omskrivningar jag redan ovan argumenterat för syns ännu tydligare i denna skrift där ord som ”det” och ”detta område” används återkommande. Vidare anser Widerström att det är beklagligt att sexuallivet är skamligt;

Jag vill härmed visst icke hava sagt det, att man skall underlåta att ge ungdomen upplysning om de mörka sidorna av sexuallivet sådant det faktiskt ter sig. Långt ifrån, jag anser, att både de unga kvinnorna och de unga männen böra få inblick däruti. Men låt dem av barmhärtighet få annan upplysning först, låt dem få se skönheten, harmonien, och det under lång tid, innan de få veta om fulheten och disharmonien (Widerström 1907 s 12).

Dåtidens smittsamma könssjukdomar menar Widerström är farliga för både individ, familj och samhälle. Jag uppfattar Widerströms argumentation för sexualupplysning som ett den skulle fungera som slags lindrande botemedel gentemot könssjukdomarna.

Att sexuallivet inte bara bestod av harmoni och skönhet framhåller Widerström tydligt i skriften *Varningsord till unga kvinnor* från 1905. Syftet med den är just att upplysa och varna unga kvinnor från sexuallivets baksidor och risker. Det jag tycker är särskilt intressant i denna skrift är just att trots alla de olika faror Widerström vill varna för, så är min uppfattning att det till syvende och sist är just *mannen* som utmålas som den stora faran, som en slags orsak till de övriga farorna. Bl a varnade hon kvinnorna för ogifta förbindelser, som hon menade var väldigt riskfyllt, vilket hon fastslog gällde oavsett vilken klass mannen kunde tänkas komma ifrån, eftersom de ”/.../äro opålitliga eller oredliga uti könsförhållanden.” (Widerström 1905c s 1). Hon lyfter också fram att ogifta kvinnors förhållanden med män alltid är ojämlika, eftersom han alltid kan lämna henne ifall hon skulle bli gravid.

Vidare upplyser och varnar Widerström om de könssjukdomar som lösa förbindelser kan ge upphov till (Ibid s 3), vilket man skulle kunna tolka som att det egentligen inte främst är könssjukdomarna i sig hon varnar för, utan just sedeslösheten i att överhuvudtaget ha lösa förbindelser, oavsett vilket kön man tillhör. Det hon varnar för är alltså egentligen inte bara för könssjukdomar, fosterfördrivning eller prostitution, utan själva orsaken till alla dessa, dvs. sedeslösheten, brist på moral och behärskning hos individen, som i kombination med det motsatta könet kan sluta i olycka. Skulle farorna graderas, så skulle sedeslösheten komma högst upp, tätt följd av mannen på andraplats.

Kunskap vägde tungt enligt Widerström, som menade att mycket olycka kunde besparas kvinnorna om de slapp undan okunnigheten (Ibid s 1). Särskilt ville hon upplysa om de faror och risker som förhållandet till män kunde innebära. Även om ordet heterosexualitet inte förekommer i hennes skrift så är det ändå tydligt att det är just sexuella relationer mellan kvinnor och män som Widerström syftar på eftersom hon kommer in på ogifta förbindelser. Sexualupplysning var ett ämne som i mångt och mycket genomsyrade Widerströms arbete, faktiskt finns det med som en röd tråd i nästan alla hennes skrifter. Hon föreläste, undervisade och skrev böcker om ämnen som alla berör sexualupplysning på olika sätt; bl a könssjukdomar, könsanatomi och synen på drift och sexualitet. Hammarberg skriver att Widerströms målgrupper främst var kvinnor; elever i flickskolor, kvinnliga seminarier och flickklasser i folkhögskolan, dvs. relativt bildade kvinnor (Hammarberg 2004 s 121). Syftet med att sprida kunskap om sexuallivet och fortplantningsorganen var dels för att säkra ”släktets fysiska väl”, men också för att sprida ett etiskt fullkomnande (Widerström 1901 s 8). Men hon ville inte enbart begränsa kunskapsspridningen till skolan, utan menade att hem och skola skulle samarbeta (Ibid s 4). För att kunna göra detta krävdes att folks syn på det sexuella som skamligt och orent ändrades, vilket upplysningen i skolan skulle åstadkomma hos barnen. För att övertyga om upplysningens behov hänvisade Widerström till folkhälsa och hygien, men också till sedlighet och etik. Den informerande tonen genomsyras av en uppfostrande ton, där inte enbart medicinska argument används utan även moraliska.

10.5 Reglementeringsfrågan

Prostitution, könssjukdomar och osedlighet debatterades flitigt under 1800-talet och början på 1900-talet. De ansågs hänga samman, det ena troddes orsaka det andra, och en argumentation som i mångt och mycket påminner om den med hönan och ägget tar form. Hur könssjukdomarna skulle stoppas var en laddad fråga. Debatten kring den präglades av moral och ideologi, vilket så småningom kom att resultera i reglementeringslagen.

Från att främst ha associerats med något som drabbade fattiga bönder, kom könssjukdomarna på 1850-talet att kopplas samman med omoraliska kvinnor i staden (Svanström 2000 s 23). I boken *Policing public women, the regulation of prostitution in Stockholm 1812-1880* behandlar Svanström den svenska reglementeringsfrågan, och hon menar att läkare och myndigheter i slutet av 1800-talet främst kopplade samman könssjukdomar med kvinnor (Ibid s 113). Orsaken till könssjukdomar ansågs vara prostitutionen, och därmed misstänkliggjordes de prostituerade kvinnorna som orsaken till dess spridning (Ibid s 114).

Reglementeringslagen i Sverige kom 1812, men kom att förändras och utökas 1847 och 1859. Syftet med den var att få kontroll över de veneriska sjukdomarna, genom att kontrollera de prostituerade kvinnorna; deras namn fördes in i en rulla, de var tvungna att en gång i veckan genomgå kroppsliga besiktningar av läkare och hennes rörelsefrihet begränsades till vissa klockslag. Skulle hon upptäckas ha någon könssjukdom blev kvinnan intagen på kurhus, vare sig hon ville eller ej (Ibid s 454-455). Kurhuset i sig beskrivs som väldigt stigmatiserande för kvinnorna, när de väl kom ut därifrån var det svårt att få annat arbete om det blev känt att de varit intagna där (Ibid s 233). I en artikel i *Hygiea* skrev läkaren Claës Nilsson att prostitution, trots könssjukdomarna den förde med sig, var ett nödvändigt ont. Dock behövde den ske under kontrollerade former, eftersom män behövde ett säkert sätt att få utlopp för sina sexuella behov. Resultatet av denna argumentation var att få könssjukdomarna under kontroll, skydda respektabla kvinnor och inte minst få ordning i samhället (Ibid s 238).

Karolina Widerström var förhöll sig väldigt kritisk mot sin tids reglementeringslag. I skriften *Yttrande i reglementeringsfrågan* från 1912 problematiserar hon de prostituerade kvinnornas situation och menar att det är fel att straffa enbart kvinnan som ju dessutom redan är i underläge gentemot mannen ekonomiskt (Widerström 1912 s 1). Widerström menar att vad det egentligen handlar om är straffbeläggandet av ”/.../en viss grad af skörlefnad för vissa personer/.../ (Ibid s1), där männens beteende ursäktas på kvinnornas bekostnad (min kursivering).

Det jag tycker är mest intressant i hela denna bok är Widerströms skuldbeläggande av samhället: ”/.../samhället bör noga vakta sig för att framkalla sådana förhållanden, genom hvilka de kvinnliga arbetslönerna nedpressas så, att arbeterskorna rent af tvingas till prostitution som biförtjänst.” (Ibid s 2-3). Hon skriver också att tvångsarbete inte förbättrar de prostituerade (Ibid s 4), vilket jag tycker tyder på att hon inte längre hyser uppfattningen att orsaken till prostitution kom 'inifrån' individen, utan snarare 'utifrån' individens socioekonomiska situation. Om samhället gav kvinnorna bättre betalt för sitt arbete, så skulle de behöva prostituera sig. Att tvångsarbete inte förbättrade de prostituerade kvinnornas karaktär kan man tolka som att det problematiska inte låg hos kvinnan, i hennes inneboende brist på sedeslöshet, utan att denna sedeslöshet snarare framkallades utifrån samhället under ekonomiskt tvång hos kvinnor i ekonomiskt utsatta klasser.

Osedlighet, bl a i form av prostitution, var alltså något som enligt Widerström inte enbart var inneboende i personers karaktär, det kunde också framkallas av yttre omständigheter, som en effekt av samhällets misslyckanden. Dåliga kvinnolöner och brist på sexualupplysning var

exempel på detta. Dock, det finns tydliga skillnader i Widerströms syn på prostituerade över tid. I *Varningsord till unga kvinnor* som skrevs redan 1905 så målas bilden av den prostituerade kvinnan väldigt annorlunda av henne, definitionsmässigt är prostituerade kvinnor de som säljer sin kropp för pengar, men definitionen stannade då inte vid vad de prostituerade *gjorde*, utan sträckte sig också till vad de *var* utifrån vad de *inte gjorde*, nämligen ”/.../lösdrifverskor, det vill säga lättingar, som ej utföra något hederligt arbete.” (Widerström 1905c s 6) Med tanke på Widerströms bestämda uppfattning om att prostitution gick att undgå, bara kvinnan lär sig att älska sitt arbete så pass mycket att hon också gör det så pass väl att hon kan kräva rätt betalning, så är det svårt att inte tolka texten som tämligen moraliskt dömande gentemot prostituerade kvinnor (Ibid s 6). Paradoxalt nog skriver hon också att ”/.../underligt är, huru vi kvinnor ha lätt att, ofta emot bättre känsla och vetande, döma hårdt och ytligt, särskildt när det hos vårt eget kön gäller hvad som i trängre mening benämnes sedliga förvillelser.” (Widerström 1905a s 40)

Widerströms syn på prostitution som något som främst drabbade vissa sorts kvinnor med viss sorts (brist på) moral, överensstämmer med hur Svanström beskriver argumentationen kring reglementeringslagen i mitten av 1800-talet, då man inte bara önskade kontrollera prostitutionen pga. könssjukdomarnas spridning, utan också önskade kontrollera den moraliska oanständigheten för att bekämpa den offentliga bristen på sedlighet på gator och torg (Svanström 2000 s 235). Prostitution framställs intressant nog som både något som många kvinnor kan frestas att ta till, och som något som främst en viss sorts dålig kvinna hängav sig åt (Widerström 1905c s 7). I *Varningsord till unga kvinnor* radar Widerström upp fler saker kvinnor bör vara uppmärksamma på så att de inte råkar i prostitutionens fälla, utöver att älska sitt arbete så nämns också vikten av att härska över sina sinnliga drifter. Denna beskrivning av prostituerade och prostitution kom dock att radikalt ändras över tid, från att främst ha talat om den prostituerade kvinnan som en viss slags (dålig) kvinna, till att övergå i samhällliga analyser om orsaken till kvinnors dåliga ekonomi, underbetalning. Även om det framgår tydligt att Widerström såg prostitution i sig som något negativt och icke önskvärt i samhället, så gör hon i *Yttrande i reglementeringsfrågan* skillnad på prostitution och de prostituerade kvinnorna i sitt fördömande men överlag kan jag konstatera en ambivalent hållning gentemot prostituerade kvinnor i Widerströms skrifter. Även om hon i viss mån kan sägas ta de prostituerades parti i vissa avseenden, så finns där ändå ett visst moraliserande. Vad Widerström är mest känd för i sin kritik av reglementeringslagen är annars den ensidiga fokuseringen på kvinnan. Den största bristen i systemet enligt Widerström var att männen, dvs. kunderna, glömdes bort och därmed gavs möjlighet att föra in smittsamma könssjukdomar i familjerna (Widerström 1932 s 75-76).

Detta är alltså inte en neutralt beskrivande skrift om kvinnohygien i ideologikritisk mening (Hellspong 2001 s 132), utan Widerström tar klart ställning både mot prostitutionen i sig men också lagen som reglerar den vilken hon såg som mycket bristfällig.

10.6 Widerström om abort och preventivmedel

Abort, eller fosterfördrivning som det kallades i början på 1900-talet, skrev Widerström inte särskilt mycket om, vilket också Hammarberg noterar i sin läsning av Widerströms *Kvinnohygien* (Hammarberg 2004 s 121). Men det Widerström faktiskt skrev om abort i andra skrifter tolkar jag som starkt fördömande. I *Varningsord till unga kvinnor* från 1905 varnar hon kvinnorna för frestelsen fördriva fostret, och menar att det ”/.../innebär ju, hur tidigt det än sker, att söka mörda en varelse, åt hvilken hon själv gifvit upphof.” (Widerström 1905c s 2-3) Hon poängterar också att detta inte bara är ett straffbart brott utan att det även är livsfarligt för kvinnan (Ibid s 2). Just ”mörda” tycker jag är ett intressant ordval, just med tanke på Widerströms profession. Hon hade lika gärna kunnat formulera sig i mer neutrala, kliniska termer som var mindre värdeladdade som exempelvis döda eller avlägsnande av foster. Att hon inte gjorde det tycker jag indikerar på att hon kände ganska starkt för ämnet, eftersom jag uppfattar det som att hon här tydligt låter en personlig värdering lysa igenom. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att abort vid denna tid var ett brott enligt lagen, så hennes ståndpunkt var på intet sätt ovanlig utan överensstämde alltså med den samhälleliga uppfattningen.

Preventivmedelsdebatten, sedlighetsdebatten och befolkningsfrågan går hand i hand, de är omöjliga att skilja från varandra eftersom de alla berörde människornas sexualliv.

Med tanke på Widerströms tydliga fördömande av abort så skulle man kunna tro att hon därför förordade preventivmedel, men några sådana uppmaningar hittar jag inte i hennes skrifter vilket kan bero på att det var olagligt att informera och göra reklam för det under denna tid. Skälet till att detta utelämnats är troligen inte för att Widerström ansåg preventivmedel vara oviktigt, utan snarare för att användandet av dessa var kontroversiella och föremål för konflikt (Hellspong 2001 s 134). Just minimerandet av laddade ord, även om ämnena Widerström skrev om i sig var väldigt laddade, anser jag talar för att Widerström avsiktligt försökte skriva om osedliga saker på ett taktiskt sedligt sätt.

Den tidiga kvinnorörelsen i Sverige uppskattade inte propaganda för preventivmedel. Därför protesterade Svenska kvinnornas nationalförbund, som arbetade för samarbete mellan föreningar och bestod av 12 kvinnoorganisationer (bl a Fredrika Bremer Förbundet), i ett upprop till riksdagen

för att visa sitt stöd för lagen som förbjöd preventivmedelspropaganda (<http://runeberg.org/sverig01/0267.html> & <http://runeberg.org/sverig01/0268.html>). Widerström däremot skrev under en annan lista (med bl a Ada Nilsson, Julia Kinberg och Alma Sundquist) i protest mot denna preventivmedelslag (Levin 1997 s 207 & 214). Därmed inte sagt att hon nödvändigtvis var en vän av nymalthusianismens teorier och idéer. Levin menar att de kvinnliga läkarna som skrev på listan var för preventivmedel av andra orsaker, ex för att bekämpa spridningen av könssjukdomar och förändra synen på förhållandet mellan könen (Ibid s 214), vilket verkar stämma väl överens med syftet för många av Widerströms skrifter.

10.7 Sexualitet enligt Widerström, ond eller god?

Min uppfattning är att Widerström såg sexuallivets baksidor som ogifta förbindelser, fosterfördrivning, könssjukdomar och prostitution som negativa, utan att för den skull uppfatta sexualiteten som negativ i sig. Alla dessa företeelser utmålas som hotande gentemot individen, och då främst kvinnorna eftersom de maktmässigt ligger i underläge gentemot männen, både ekonomiskt och kunskapsmässigt. Framförallt okunskap om det sexuella ansåg Widerström var ett stort problem, eftersom hon menade att mycket olycka skulle kunnat undvikas om personerna bara fick reda på de potentiella konsekvenser osedligheten hade.

Jag tolkar hennes texter som att man kunde ha både ha ett stort intresse för det sexuella som att ha sexuell förbindelse utan att för den skull vara en sedeslös person, förutsatt att detta följde samhällets kontrollerade former, dvs. skedde inom äktenskapet. Det sexuella i sig var alltså inte något dåligt, men sättet det gavs utlopp för kunde vara det. Idealet var hälsa och sedlighet i form av kontrollerad inomäktenskaplig sexuell utlevelse, hotbilden var verkligheten där prostitution, könssjukdomar och okunskapen om dessa härjade. Att ett av Widerströms mest kända citat är "Hvilken makt i världen är väl större än kärleken!" (Widerström, 1905a s 41) tycker jag annars är rätt talande för hennes helhetsyn på sexualitet.

10.8 Det onämnbara

Att på ett sedligt sätt skriva om osedliga ämnen var långt ifrån oproblematiskt. Ett exempel på problemet med att benämna och skriva om sådant samtidigt inte har ord för finns i Pia Lundahls bok *Intimitetens villkor*, där hon bl a tar upp kvinnors fångvänskap i fängelser. Hon menar att där fanns ett språkligt dilemma för fängelseledningen när de skulle dokumentera orsaken till fångarnas disciplinering, för "Å ena sidan var det av vikt att återge vad fångarna sagt, vilka ord de använt och i vilka sammanhang. Å andra sidan innebar det att ledningen var tvingad att beskriva intima uttryck, som den benämnde osedliga, med positivt laddade ord." (Lundahl 2001 s

34). Min uppfattning är att Widerström brottades med en liknande problematik när hon författade sina skrifter som tog upp könssjukdomar, prostitution och sexualhygien, ämnen som under sin tid var väldigt laddade. För hur skriver man om osedliga ämnen på ett sedligt sätt? Förmodligen genom att göra just så som Widerström gjorde, genom att använda sig av vad jag uppfattar som omskrivningar för att slippa benämna ämnet alltför mycket. Det skulle kunna tolkas som en ovilja från Widerströms sida att upprepa sig, men jag tolkar det snarare som en systematisk taktik att s a s skriva sedligt. Jag tycker att Widerströms texter är ett bra exempel på vad Foucault menar med att språk är ett uttryck för rådande sociala och kulturella förhållanden. Att ta till mer neutrala ord, och framförallt att närma sig dessa laddade sexualpolitiska ämnen på ett distanserat sätt via dessa omskrivningar tolkar jag som en effektiv taktik för att som kvinna kunna skriva om osedliga ämnen utan att själv behöva förknippas med dem. Widerström hade dessutom inte bara ur ett medicinskt perspektiv, utan också ett sedlighetsperspektiv där information om könslivet försäkrades hämma osedligheten inte bara för individens utan också samhällets bästa. De omskrivningar som jag menar att Widerström använde sig av kan också tolkas som ett sätt att distansera sig från att förknippas med den sexualhandbokslitteratur som Laskar undersökt.

Trots sitt breda engagemang i sexualhygien och sexualupplysning så finns det vissa ämnen som lyser med sin frånvaro i de skrifter jag läst av Widerström. Information om preventivmedel är idag en självklar del i sexualupplysningen, men i Widerströms skrifter tas detta inte upp vilket troligen beror på att det var förbjudet att göra reklam för och sprida information om preventivmedel (även om det inte var förbjudet att sälja dem). Inte heller sexuell läggning tas upp, men eftersom hon i de sexualproblem som hon inriktar sig på ständigt lyfter fram både mannen och kvinnan så förutsätter jag att det är heterosexualitet som avses, vilken ju lagligen också var normerande under denna tid. Visserligen finns ordet homosexualitet i tiden, det började användas redan 1869, men samkönade relationer var också olagligt när Widerström skrev sina skrifter. Att inte förorda homosexualitet var en självklarhet på denna tid, men vad Widerström faktiskt ansåg om det är svårt att veta. Med tanke på att Widerström till stor del behandlar vad hon uppfattar som tidens sexualrelaterade problem (okunskap, prostitution, könssjukdomar mm) så skulle hon förvisso ha kunnat inkludera homosexualitet genom att fördöma det, men något sådant har jag inte funnit. Inte heller sex med djur tas upp, möjligen för att detta brott associerades med män (Rydström 2003 s 32-34) vilket kan ha gjort att Widerström inte ansåg det vara relevant eftersom hon främst skrev för kvinnor och i egenskap av gynekolog fokuserade på kvinnohygien. Njutning, som i dagens sexualupplysning är ett viktigt element, tog Widerström inte heller upp i någon större utsträckning.

Att Widerström var läkare och kvinna spelade förmodligen stor roll, jag har mycket svårt att tro att vem som helst skulle ha kunnat skriva det hon skrev utan att på något sätt bli socialt stigmatiserad för det. Att hon dessutom, om man ska tro på andras beskrivningar om henne (Andreen 1988 s15& 19), framställde sig som en *kvinnlig* kvinna i kombination med sin yrkestitel med. dr. som skrev om dessa ämnen i relation till sedlighet tror jag spelade en avgörande roll för hennes budskap mottogs. I ett samhälle där en tydlig skillnad görs mellan ärbara och fallna kvinnor blir kommunikation över dessa definieringar problematisk. I *Ansikte mot ansikte* tar Anna Jansdotter bl a upp att problematiken för de ärbara kvinnorna att möta de fallna, dvs de prostituerade kvinnorna, inte bara gällde rent fysiskt, utan också på andra sätt: ”Det var även spänningsfyllt att tala om henne, at skriva och läsa om henne, helt enkelt att uttrycka en kunskap om henne.” (Jansdotter 2004 s 31) Blotta sammankopplingen mellan dessa olika kategorier kvinnor var alltså tillräckligt för att det skulle kunna skada den ärbara kvinnans anseende. Att skriva om prostitution måste därför ha varit kontroversiellt för en kvinna, även om hon var läkare som Widerström, eftersom just okunskapen om prostituerade och prostitution bidrog till att skapa identiteten som ärbar kvinna (Ibid s 31). Widerströms klasstillhörighet kan möjligen t o m ha försvårat framförandet av hennes ämnesval till viss del, eftersom Jansdotter menar att restriktionen kring kvinnors rörelsefrihet hängde samman med klass; underklassens kvinnor arbetade i offentligheten med kvinnor från medelklassen ibland behövde någon form av eskort (Ibid s 142). Att denna restriktion av kvinnors rörelsefrihet även gällde litterära ämnen som berörde offentligheten på det sätt som prostitution gjorde, anser jag vara fullt möjligt. Så även om Widerströms borgerliga bakgrund på många sätt möjliggjorde hennes arbete, så finns också möjligheten att den vid vissa tillfällen kan ha varit till hennes nackdel.

Att Widerström ändå lyckades åstadkomma det hon gjorde beror enligt min uppfattning på en effektiv strategi som bl a grundade sig på vilka ord och omskrivningar hon använde sig av i sina skrifter. Hammarberg menar att orsaken till Widerströms framgång kan sammanfattas som att ”/.../hon ofta skickligt balanserade på gränsen till det socialt otillåtna utan att sätta ner foten på fel ställe.” (Hammarberg 2004 s 128). Ett exempel på det är när Widerström höll föredrag för Svenska Läkaresällskapet om dräktreformen, så lyfte hon fram den hygieniska aspekten (Nilsson 2003 s 290). Både att hon kom som ensam kvinna istället för som del av en kvinnogrupp och valet av ämne kan ses som taktiskt, eftersom intresse för kläder och sedlighet inte ansågs inkräkta på manliga domäner. ”Karolinas strategi för att förändra kvinnors förhållanden var, att kvinnors rättigheter skulle tillgodoses inom ramen för rådande strukturer, samtidigt som hon

genom sina ställningstaganden tänjde på dessa gränser.” (Ibid s 126) menar Hammarberg, och jag instämmer fullt och fast på den punkten, alla de skäl hon angivit anser jag är troliga, men jag skulle också vilja tillföra ännu ett skäl till att Widerström lyckades med så pass mycket av det hon tog sig för, nämligen att hon talade om dessa politiskt laddade frågor i slutna rum. Att Widerström höll sina föredrag i slutna sällskap istället för på allmän plats gjorde att hon slapp bli stämplad som radikal agitator, trots att mycket i hennes budskap ändå var radikalt. Risken för kvinnor som annars talade om sexuella ämnen och engagerade sig offentligt var att de kom att ses som offentliga kvinnor, dvs. prostituerade kvinnor. Förvisso tror jag att även Widerströms yrkestitel här fungerade som ett skydd mot detta, liksom möjligen hennes klasstillhörighet, men ingen av de kan ensamt ha 'vaccinerat' henne mot associerandet med den osedlighet hon skrev om utan avgörande tror jag ändå att hennes val av plats och forum var för hur hennes uppmaningar uppfattades. Jansdotter menar att uppdelningen mellan det privata och det offentliga kan sättas i samband med synen på den ärbara och den fallna kvinnan, eftersom kvinnors respektabilitet var kopplad till den ideologiska föreställningen att en ren och kysk kvinna tillhörde det privata, dvs. hemmet och familjen medan det motsatta alltså gällde för de offentliga, fallna, prostituerade kvinnorna (Jansdotter 2004 s 30). Att Widerström alltså förde fram sina resonemang och åsikter om ämnen som rörde osedlighet och offentliga kvinnor i ett icke-offentligt rum/miljö, ett slutet politiskt forum som exempelvis inom Federationen eller Nya Idun, liksom det hon höll vid allmänna folkskolläremötet i Stockholm tror jag därför spelade stor roll. Även om det var ett allmänt möte, så var det inte ett offentligt möte i den mening att det skedde på offentlig plats i stil med ett torg, vilket jag menar innebär en avsevärd skillnad för hur en kvinnas föredrag om sexuella ting kom att mottas och hur hon kom att kategoriseras av sina lyssnare och läsare.

11. Elizabeth Blackwell

Lustans herravälde är kortsynt, sjelfviskt och grymt. Hennes verkan, en fullständig motsats till sanning, förtroende, sjelfbeherskning, undergräver grunden till den individuella sedligheten. (Blackwell 1883 s 42)

Elizabeth Blackwell föddes 1821 och dog 1910. Hon levde och verkade i USA och England, och beskrivs som den första kvinnliga läkaren i modern tid. Hon var alltså en föregångare till Widerström, hennes bok *Ungdomens sedliga uppfostran med hänsyn till könens inbördes förhållande* som jag har analyserat publicerades 1883, dvs före Widerströms skrifter, men hon

har publicerat långt fler titlar, bl a *The religion of health, Counsel to parents on the moral education of their children* och *The human element in sex*. Det är alltså inte omöjligt att Widerström läst Blackwell och inspirerats av henne. Både Blackwell och Widerström var gynekologer, men till skillnad från Widerström så stötte Blackwell på långt mer motstånd i sin kamp för att utbilda sig, 28 ansökningar gjorde hon till olika lärosäten innan hon till slut antogs till ett college i New York och då demonstrerade hennes medstudenter mot hennes närvaro i klassrummet pga. att hon var kvinna (http://sv.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Blackwell). Det hon är mest känd för är öppnandet av Women's Medical College och grundandet av London school of medicine for women. Hon blev också utnämnd till professor i gynekologi vid London school of medicine for children (http://womenshistory.about.com/library/bio/blbio_blackwell_eliz.htm). I sitt arbete blev hon god vän med bl a Florence Nightingale och liksom Widerström gifte hon sig aldrig.

Den enda källa jag har funnit tillgänglig av Blackwell är just boken *Ungdomens sedliga uppfostran med hänsyn till könsens inbördes förhållande* från 1883. I den skriver hon att ungdomens sedliga uppfostran är en samhällsfråga och motiverar att ämnet är viktigt för nationens sundhets skull. Blackwell var övertygad om att om inte läkarna ger denna undervisning så kommer ungdomarna att få informationen ändå av inkompetenta personer (Blackwell 1883 s 1-2 & 5), en argumentation som tydligt känns igen även från Widerströms verk. Vad menade då Blackwell med sedlighet? Min tolkning är att hon med detta avsåg en kyskhetsmoral, som förordades innan det heterosexuella giftermålet. Hon börjar med att utförligt beskriva kroppens utvecklingsprocess hos pojken. Längre fram i boken nämner hon att könsutvecklingen hos kvinnan är lika kraftig som hos pojken och att hon därför behöver lika mycket vård och ledning som han, men någon utförlig beskrivning av den kvinnliga utvecklingen finns inte i samma utsträckning. Det kvinnofokus som kännetecknar Widerströms skrifter finns alltså inte hos Blackwell. Och intressant nog så är det endast mannens lust (i alla klasser) som framställs som hotfull och fördärvande, kvinnans lust lyser med sin frånvaro vilket öppnar för tolkningen att hon av Blackwell inte antogs ha någon, med undantag för arbetarklassens kvinnor som ansågs ha en stark inre drift. Däremot varnas kvinnor i allmänhet för lättsinnet, hon kan av män förledas till synd och dryckenskap (Ibid s 46).

11.1 Drift, förnuft och självbehärskning

Könsdriften framställs som ensidigt problematisk, men även om driften i sig må vara bedräglig, så är det främst den utlevda driften som skadar. Blackwell menade att fortplantningsdriften var den starkaste driften hos den mänskliga naturen, att den och familjen var själva grunden för samhället (Ibid s 3-4). Poängen med sedlighetsuppfostran är alltså främst att förbereda ungdomarna för familjeliv eftersom ”/.../en trofast förening mellan en stark och frisk ung man och en ren och kysk ung qvinna är den enda jordmån, som kan frambringa en stark och varaktig nation.” (Ibid s 26). Blackwell ser enligt min uppfattning mer till nationens, kollektivets bästa (Ibid s 57) till skillnad från Widerström som i mångt och mycket också ville förbättra förhållanden för individer.

Nyckelordet här är självbehärskning, som enligt Blackwell är nödvändigt. Förnuftet måste styra över instinkten och lusten eftersom det är det som skiljer människan från djuren (Ibid s 14 & 37) och sedan följer vad jag uppfattar som i det närmaste rashygieniska argument om farorna med att osedliga personer förökar sig, eftersom själsegenskaper sprids till barnen. Intressant nog så kräver hon självbehärskning och kyskhet av både ”ynglingar” och ”ungmör”, med motiveringen att det är det enda sättet för dem att bibehålla ”/.../den andliga och lekamliga kraft, som fordras för föräldraskapet/.../(Ibid s 26), vilket skulle kunna tolkas som att Blackwell ändå trodde att även kvinnor hade viss inneboende lust. Någon större skillnad mellan orden lust och drift finner jag inte, men lust tolkar jag att Blackwell uppfattade som mer negativt än drift, som ju förvisso var naturlig men ändå en källa till olycka om den tilläts härja fritt. De faror som målas upp av Blackwell är alltså prostitution, frestelser som hotar underbygga unga pojkars karaktär (Ibid s 36), och inte minst spridningen av könssjukdomar som syfilis (Ibid s 39). Synen på sexualitet är till största delen negativ. Dock är det viktigt att komma ihåg att detta är en svensk översättning av en engelsk bok, så ordens exakta ursprungliga betydelse kan ha förskjutits av översättaren. Det jag analyserat är alltså de svenska orden som översättaren valt, inte Blackwells egna ord.

11.2 Skillnader och likheter

Synen på könsdriften som naturlig återfinns hos både Widerström och Blackwell, och även om ingen av dem uppmuntrar sexuell lössläpphet så finns det hos Blackwell en klart skarpare ton och mer pessimistisk syn på lust än hos Widerström. Dessutom verkar Blackwell ha en mer definitiv syn på driftens skadeeffekter; sexuell lössläpphet i ungdomen beskrivs orsaka permanenta skador både fysiskt och själsligt. Det enda positiva med en utlevd sexualitet är om det sker inom äktenskapets ramar och konstituerar en familj, vilket radikalt skiljer sig från

Widerströms uppfattning om att sexualiteten i sig var vacker och positiv. Det mest positiva Blackwell har att säga om den är att "Begäret efter lekamlig njutning är icke i sig sjelft ett ondt, tvärt om utgör det en hufvudsaklig del af vår natur." (Ibid s 50) vilket står i klar minoritet till allt negativa som genomsyrar boken som helhet. Helhetssynen på sexualiteten hos Blackwell präglas också av rashygieniska tankegångar, som inte är lika framträdande hos Widerström.

Liksom Widerström har Blackwell en könsdualistisk syn på mäns och kvinnors roller; kvinnan har en alldeles särskild uppgift inom familjen, men liksom hos Widerström finns här samtidigt en strävan efter jämlikhet i någon bemärkelse vilket hon grundar på att antalet pojkar och flickor som föds är relativt jämnt: "Alla rationela bemödanden för samhällets förkofran måste grunda sig på naturens egen anvisning, jemlikhet hos könen, icke på skenbara villkor för olikhet, som skapas af vår egen okunnighet." (Ibid s 25). Exakt vad Blackwell avser med "jemlikhet" framgår dock inte, men att det står långt ifrån ordets betydelse idag är tydligt. Vad jag uppfattar som den allra största skillnaden mellan dessa två kvinnliga doktorer är fokus på kön; medan det hos Widerström finns ett klart fokus på kvinnan ur ett medicinskt perspektiv så innehar Blackwell det motsatta. Även om hon skriver om både kvinnor och män, så skrivs det mest om männen och de behandlas generellt före kvinnorna i hennes bok. Möjligen kan detta bero på kontext och målgrupp; Blackwells bok riktar sig (enligt Blackwell själv) främst till föräldrar och uppfostrare, Widerströms till både kvinnor och män både inom kvinnorörelsen och medicinen. Att Widerström dessutom ofta verkade och föreläste i kvinnokretsar och flickskolor kan ha bidragit till att hon har ett så pass tydligt fokus på kvinnan. Prostitutionen kritiserar hårt av både Blackwell och Widerström, men där Widerström bl a såg till maktaspekten mellan könen och kvinnans utsatthet så sker kritiken hos Blackwell utifrån premissen att prostitution är dåligt eftersom målet enbart är fysisk njutning där ingen hänsyn tas till avkomman (Ibid s 29) och den utmålas som ett hot mot familjen (Ibid s 31), snarare än som ett hot även mot kvinnor som individer vilket mer var Widerströms senare linje. Men en viss ambivalens kan man ändå skönja hos Blackwell, som trots att hon anser arbetarklassens kvinnor ha en starkare drift än andra kvinnor, och därmed också står odygdigheten närmare, ändå liksom Widerström har viss förståelse för de prostituerade kvinnornas svårigheter att försörja sig.

Ett återkommande uttryck Blackwells bok igenom är "fysiologiens lagar", vars betydelse jag tolkar som Blackwells uppfattning om det 'naturliga' idealet. Men exakt vad som avses med 'naturen' som begrepp framkommer inte, eftersom min uppfattning är att Blackwell använder det både i positiva och negativa termer, även om det negativa förekommer i störst grad. Här finns

alltså en tydlig kluvenhet gentemot ordets betydelse. Dels så framhålls den ”naturliga ordningen” (Ibid s 26) som självklar, dels som något som måste värnas om och skyddas, en ambivalens som till viss del även går att skönja hos Widerström, även om hon genomgående har en mer positiv inställning till naturen som driftens orsak, eftersom den är skapad av Gud (Widerström 1901 s 3). Även Blackwell gör kopplingar mellan religion och könsens förhållande, men trots sin ensidiga hyllning av kristendomen och en starkt negativ hållning gentemot bl a islam som hon ser som hednisk och ociviliserad (Blackwell 1883 s 55-56), ordas det mer om driften i negativa ordalag än i positiva. Det talas om låg och dålig efterlåtenhet, det sexuella behovet som en tyrann, om besudling, lastfulla vanor (Ibid s 64), det ohyggligt hungrande begäret (Ibid s50), lekamligt fördärv och andlig förnedring (Ibid s 107). Kyskhet i Blackwells argumentation likställs med hälsa, åtminstone innan äktenskapet (Ibid s 85 & 107).

Med detta har jag velat visa att en identisk hållning hos dessa kvinnliga läkare och tidiga feminister, som båda var engagerade gynekologer och kvinnliga medicinska föregångare i sina respektive länder, inte är någon självklarhet. Det finns tydliga skillnader i deras syn på driften hos människorna, och liksom på hur denna bäst bör hållas i schack. Blackwell förordade kyskhet (Ibid s 62-63), Widerström sedlighet vilket inte nödvändigtvis behöver innebära samma sak. Att Widerström dessutom kom att skriva på ett upprop för preventivmedel tycker jag tyder på att hon inte fullt ut delade Blackwells uppfattning om hur driften bäst skulle kontrolleras.

12. Sammanfattning och kommentar

Hur skriver man om sexualitet i en tid när detta var tabu, och då särskilt för kvinnor? Min uppfattning är att Karolina Widerström gjorde detta, sin historiska kontext till trots, dock utan att använda sig av själva ordet sexualitet, för att på så sätt kunna skriva om osedlighet på ett sedligt sätt utan att själv förknippas med ämnena. Eftersom skandaliseringen av kvinnor i det offentliga fortfarande var stor under tiden hon verkade, så gick det inte att använda ett så laddat ord som sexualitet hur som helst. Att kvinnor överhuvudtaget hade kunskap om könsorgan och sex ansågs skamligt, och att skriva om sådant var därmed kontroversiellt. Eftersom författarens formuleringar ofrånkomligt påverkats och begränsats av sin samtid, så har en stor del av mitt arbete gått ut på att läsa mellan raderna, att upptäcka och ’avkoda’ de kodord och omskrivningar som jag menar att Widerström använde sig av när hon skrev sina böcker, som vid en första anblick kan tyckas handla om väldigt skilda saker. Widerström skrev bl a om kvinnohygien, sexualupplysning, könssjukdomar och prostitution men även om skolgymnastik och reformeringen av kvinnokläder. Gemensamt i texterna om dessa ämnen är Widerströms

uppfostande ton, som hon använde i egenskap av läkare. Intressant nog så stannar inte hennes böcker kring strikt medicinska förslag och tillämpningar, här finns också en stark moraliserande ton som jag menar beskriver en ideal och normerande utlevd sexualitet.

Karolina Widerströms syn på sexualitet inbegriper många ämnen, däribland drift, prostitution, könssjukdomar och sexualupplysning. I sina skrifter lyfter hon fram det sexuella som något naturligt och positivt, men poängterar också dess potentiella negativa konsekvenser något som skiljer henne avsevärt från många av dåtidens läkare, ex Elizabeth Blackwell, som främst fokuserat på det sexuella negativa potential. Intresse för det sexuella såg Widerström dock som sunt och naturligt, och hon var en bestämd förespråkare för sexualundervisning i skolan eftersom hon menade att kunskap och information var bästa sättet att hjälpa människorna från könssjukdomar och osedlighet. Centralt i hennes verk är kampen mellan sedlig, 'god' sexualitet och dess negativa motsvarighet i form av prostitution och könssjukdomar och en önskan om en mer kontrollerad sexualitet.

De faror och hotbilder som Widerström målar upp är den okontrollerade, osedliga människan som inte kan behärska sitt begär och sina drifter, vilket jag tolkar som motsatsen till vad Widerström ansåg vara god sexualitet, där sedligheten och kontrollen gjorde att det vackra och sköna i det sexuella kom till sin rätt. Sexualiteten enligt Widerström var alltså skön och god, men den kunde fördärvas genom osedligt leverne och det gällde för kvinnorna att vara på sin vakt gentemot den och andra människor (främst män) som kunde tänkas vilja korrumpera den och utnyttja dem. Ett tydligt exempel på vad Widerström inte menar är god sexualitet är prostitutionen, men vad gäller Widerströms syn på prostituerade så finns där en tydlig förändring över tid; från att ha beskrivit prostituerade som en viss sorts dålig kvinna, så övergår Widerström till uppfattningen att det inneboende negativa med prostitution inte kommer inifrån den prostituerade kvinnan utan utifrån samhället. Orsaken flyttas alltså från individens (brist på) inre kvaliteter till samhällets påverkan och ekonomiska krav.

Värt att poängtera är att Widerström enbart skriver om det sexuella i relation mellan man och kvinna, dvs. heterosexualitet. Fokus ligger ovanligt nog på kvinnan, som hon menar är i underläge gentemot mannen både ekonomiskt och socialt. En del av hennes skrifter är riktade främst till kvinnor, och är skrivna ur ett kvinnoperspektiv. Även om Widerström inte uttryckligen skrivit detta så framgår tydligt att hon ansåg att det sexuella genomsyrade samhället och dess individer i väldigt stor utsträckning, eftersom hon i sina medicinska böcker även tar upp det i samband med hushållsarbete och arbetsdelningen mellan könen, barnuppfostan,

prostitution mm. Det var ett ämne som helt enkelt inte gick att isolera till att enbart handla om biologi.

Till sist några ord om min egen roll och position som forskare. Med tanke på den stora status Karolina Widerström har i den svenska kvinnorörelsens historia, så är det lätt hänt för mig som feminist att stämma in i den kör som sjunger hennes lov som en av den svenska kvinnorörelsens första 'helgon'. Visst finns ett behov av att lyfta fram politiska kvinnor i historien, som annars mest kantats av män, för att legitimera sin egen övertygelse och ge den en fast ideologisk förankring i historien. Fast det finns också faror med att hylla de som kan uppfattas som kvinnliga förgrundsgestalter alltför ensidigt, och min förhoppning är att jag undvikit detta genom att just fokusera på Widerströms texter istället för på hennes person.

Kan denna uppsats kallas för feministisk forskning? På den punkten är jag tveksam. För även om både materialets skapare Widerström med dagens definition skulle kallas feminist (dåtidens ord skulle snarare varit kvinnohistorisk), och jag, analysens skapare, kallar mig för detsamma så skulle jag snarare vilja klassificera min analys som ett bidrag till den kvinnohistoriska forskningen och sexualpolitiska historieskrivningen. Förvisso kan även feminister ha glädje av den, med tanke på att många av Widerströms idéer kan tolkas som feministiska, men avsaknaden av feministiska teorier gör nog att uppsatsen ändå främst lutar åt det litteraturhistoriska och kvinnohistoriska hållet. Även om förutsättningarna för en kritisk analys, med tanke på var jag själv står ideologiskt, och inte minst med tanke på hur vinklat tidigare författare beskrivit Widerström, så tror jag ändå inte att detta gett mig blinda punkter just för att jag varit medveten om det. Att detta är en genusvetenskaplig analys ska därför inte uppfattas som att det också är en partisk analys, tvärtom eftersom just den kritiska blicken är något av ett kännetecknande drag hos genusvetenskapen.

13. Epilog

För mig har skapandet av den här uppsatsen varit en ganska omtumlande upplevelse. Det är svårt att inte låta sig delvis förföras av de fantastiska personporträtt som finns om denna fascinerande människa. Något av det första jag läste om Widerström var avsnittet om henne i Gunilla Lindbergs bok *Starka kvinnor som fört Sverige framåt*, och där fanns ett citat av Widerström från hennes dödsbädd; ”Du skall säga om mig att jag var en människa som gjorde så gott jag kunde.”(Lindberg, G. 2005 s 77) Det är svårt att som feminist inte fyllas av hänförelse och rörelse över den ödmjukhet som speglas i de orden, särskilt när de kommer från en kvinna som åstadkommit allt vad Widerström gjort. Tårarna bara rann nerför kinderna på mig när jag för

första gången läste detta. Tack och lov studerade jag då hemma vid mitt köksbord, och inte på ett offentligt bibliotek, och tack och lov lät jag inte den första hänförelsen över Widerström som person sätta tonen för mitt analytiska arbete av hennes texter. Som tur var läste jag inte mer om vad andra skrivit om henne i forskningens början, utan dök direkt in i Widerströms egna texter, där den första idoliserade bilden snabbt förbyttes till en mer kritisk skepsis, för att slutligen landa i vad jag hoppas är en mer pragmatisk, 'gråskalig' och mångfacetterad bild. Är det något jag lärt mig och tagit fasta på under resans gång så är det att distans är nödvändig för ett opartiskt resultat. Huruvida jag lyckats med den föresatsen eller inte är upp till läsaren att bedöma.

14. Förslag till framtida forskning

Med tanke på ytterligare allt utforskat material som finns att tillgå så har jag mer än en gång förbannat det faktum att detta 'bara' är en C-uppsats. Widerströms brevkorrespondens och inte minst Stockholms Stadshus arkiv där det med all säkerhet finns motioner författade av Widerström från den tid hon satt som politiker i stadsfullmäktige mellan 1912-1915 lär ha åtskilligt mer att berätta för oss om denna person och hennes samtid. Enbart Widerströms syn på prostituerade och prostitution och inte minst hennes kritik av reglementeringen förtjänar att forskas vidare på och skulle utgöra en mycket bra grund för ännu en uppsats. Samtliga skrifter jag analyserat finns att tillgå på Kungliga Biblioteket i Stockholm, som även hade mer material av Widerström att erbjuda än vad som fick plats i en C-uppsats (både skrifter och brev). Vidare efterlyser jag mer kritisk forskning om henne, för tyvärr så har nästan allt som skrivits om henne hittills främst varit litterärt sammanfattande och genomsyrat av ganska starka beundrande drag vilket riskerar att äventyra seriös forskning. En viss distans till det man analyserar är nödvändigt om resultatet inte ska bli partiskt. Livssammanfattningar och beundrande sammandrag om Widerström finns redan, min förhoppning är därför att fler tar vid där jag slutar och fortsätter analysera hennes verk ur andra mer kritiska perspektiv än de vi hittar hos hennes hängivna beundrare.

15. Källor och referenser

Källor

- Blackwell, Elizabeth (1883) *Ungdomens sedliga uppfostran med hänsyn till könens inbördes förhållande* Carlshamn
- Widerström, Karolina dr. (1901) *Om utsträckningen af ämnet hälsolära vid våra flickskolor* Stockholm: Ivar Häggströms boktryckeri AB
- Widerström, Karolina Olivia (1902) *Något om uppfostrans och upplysningens betydelse för de veneriska sjukdomarnas profylax* Särtryck ur Hygiea, Stockholm
- Widerström, Karolina med. dr (1903) *Skolan och sedlighetsrörelsen* föredrag vid allmänna folkskolläraryrket i Stockholm, omskrivet i Svensk Läraretidning 22:a årgången nr32, 12 aug 1903 hittades på Projekt Runeberg <http://runeberg.org/svllartid/1903/0600.html> den 2006-12-12
- Widerström, Karolina (1905 a) *Kvinnohygien populärt framställd II Om de veneriska sjukdomarna och deras bekämpande* Stockholm: Norstedt
- Widerström, Karolina (1905 b) *Några ord om undervisningen i hälsolära och om arbetshygien, föredrag hållet vid åttonde Allmänna flickskolemötet i Göteborg* Göteborg
- Widerström, Karolina (1905 c) *Varningsord till unga kvinnor* Stockholm
- Widerström, Karolina (1907) *Uppfostran och sexuell hygien* Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB
- Widerström, Karolina Olivia (1912) *Yttrande i reglementeringsfrågan vid Sv. Läkaresällskapets förhandlingar 9/1* Stockholm
- Widerström, Karolina (1915) *Den sexualpedagogiska frågan* Stockholm
- Widerström, Karolina dr. & Sundquist, Alma dr. (1928) *Text till anatomiska väggtavlor* Stockholm: Norstedt
- Widerström, Karolina (1932) *Kvinnohygien populärt framställd, 7:e upplagan* Stockholm: Norstedt

Referenser

Seminarium: *Modiga kvinnor och kloka män i kampen mot prostitutionen – Karolina Widerström 150 år* arrangerat av Kvinnliga akademikers förening och Kvinnliga läkares förening. 9 december 2006 kl 13.00 i Läkaresällskapets lokal i centrala Stockholm. Otryckt referens.

About: Women's History

http://womenshistory.about.com/library/bio/blbio_blackwell_eliz.htm Hämtades den 31-10-2006 kl 13:18

Projekt Runeberg: *Nordisk Familjebok konversationslexikon & realencyklopedi* (1917)

<http://runeberg.org/nfce/0136.html> Hämtades 22-01-2007 kl 18:12

Projekt Runeberg: Sundbärg, Gustav (1901) *Sveriges land och folk*

<http://runeberg.org/sverig01/0267.html> Hämtades 07-01-2007 kl 00:17

<http://runeberg.org/sverig01/0268.html> Hämtades 07-01-2007 kl 00:18

Wikipedia, Elizabeth Blackwell

http://sv.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Blackwell Hämtades 19-12-2006 kl 18:39

Wikipedia, Hinke Bergegren

http://sv.wikipedia.org/wiki/Hinke_Bergegren Hämtades 1-2-2006 kl 13:16

Litteratur

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (1994) *Tolkning och reflektion, vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* Lund: Studentlitteratur

Andreen, Andrea (1988) *Karolina Widerström: en levnadsteckning* Stockholm: Norstedts

Bergenheim, Åsa red. & Lennerhed, Lena red. (1997) *Seklernas sex, bidrag till sexualitetens historia* Stockholm: Carlssons

Bergström, G & Boréus, K red (2000) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys* Lund: Studentlitteratur

Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia Band 1 Viljan att veta* Göteborg: Daidalos

Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia Band 2 Njutningarnas bruk* Göteborg: Daidalos

(2004) *Förbjuden frukt på kunskapens träd, kvinnliga akademiker under 100 år* Stockholm: Atlantis

Hammarberg, Lena (2001) "Karolina Widerström, ett hot mot den manliga dominansen?"

Kvinnoliv kring sekelskiftet 1900 red. Englund, Boel Stockholm: Lärarhögskolan

Hammarberg, Lena (2004) "Karolina Widerström – sexualreformator och föreningskvinna"

Förbjuden frukt på kunskapens träd, kvinnliga akademiker under 100 år red. Fridh-Haneson, Britt Marie & Haglund, Ingegerd Stockholm: Atlantis

Hellspång, Lennart (2001) *Metoder för brukstextanalys* Lund: Studentlitteratur

Jansdotter, Anna (2004) *Ansikte mot ansikte, räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850-1920* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB

- Laskar, Pia (2005) *Ett bidrag till heterosexualitetens historia, kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800-1920* Stockholm: Modernista
- Lennerhed, Lena (1995) *Sexuality education in schools, the Swedish debate in a historical perspective* Stockholm: Swedish Association for Sex Education (RFSU)
- Lennerhed, Lena (2002) *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia* Uppsala: Gidlund
- Levin, Hjärdis (1994) *Masken uti rosen: nymalthusianism och födelsekontroll i Sverige 1880-1910: propaganda och motstånd* Stockholm: Stehag B Östlings bokförl. Symposion
- Levin, Hjärdis (1997) "Från nymalthusianism till folkhälsa. Sexualdebatt och socialpolitik 1880-1936" *Seklernas sex, bidrag till sexualitetens historia* red. Bergenheim, Åsa & red. Lennerhed, Lena Stockholm: Carlssons
- Lindberg, Bo red. (2005) *Trygghet och äventyr, om begreppshistoria* Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lindberg, Gunilla (2005) *Starka kvinnor som fört Sverige framåt* Hudiksvall: Winberg Citybook
- Lundahl, Pia (2001) *Intimitetens villkor: kön, sexualitet och berättelser om jaget* Lund
- Nilsson, Ulrika (2005) *Det heta könet, gynekologin i Sverige kring förra sekelskiftet* Falun: Wahlström & Widstrand
- Nilsson, Ulrika (2003) *Kampen om kvinnan, professionalisering och konstruktioner av kön i svensk gynekologi 1860-1925* Uppsala: Institutionen för idé och lärdoms historia
- Persson, Mats (2005) "Begreppshistoria och idéhistoria" *Trygghet och äventyr, om begreppshistoria* red. Lindberg, Bo Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Rydström, Jens (2003) *Sinners and citizens* Chicago: University of Chicago Press
- Sjöberg, Ingrid (1980) "Karolina Widerström, våra förmödrar" *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1980:4
- Svanström, Yvonne (2000) *Policing public women – the regulation of prostitution in Stockholm 1812-1880* Stockholm: Atlas
- Svenska Akademien (1969) *Svenska Akademiens Ordbok över svenska språket* Lund
- Ullman, Magnus (2004) *Kvinnliga pionjärer verksamma i Sverige* Stockholm: Ullman